

RAZVOJ SHVATANJA O PSIHO PATSKOM POREMEĆAJU LIČNOSTI OD ZNAČAJA ZA PSIHLOGIJU KRIMINALA

Danka Radulović
Defektološki fakultet u Beogradu

Psihopatski poremećaj ličnosti blizu dva veka zaokuplja pažnju naučnika i stručnjaka različitih orijentacija. Tokom tog vremena učinjeni su brojni pokušaji njegove konceptualizacije i rekonceptualizacije, uključujući i nebrojene promene naziva, ali se u svima njima manje ili više eksplicitno ovaj poremećaj ličnosti povezuje sa antisocijalnim i kriminalnim ponašanjem. Nimalo slučajno, najduže se, do danas, zadržao psihološki pojam psihopatija. O opravdanosti očuvanja pojma psihopatija svedoče brojna istraživanja, između ostalog i studije Momirovića i dr. (2002) koje pružaju pouzdane naučne dokaze da je reč o psihološkom poremećaju ličnosti, štaviše o psihološkom entitetu, od ključne važnosti za kriminal.

KLJUČNE REČI: psihopatija / antisocijalni poremećaj ličnosti / psihologija / kriminal

1. UVOD

Psihopatski poremećaj ličnosti je prvi poremećaj ličnosti prepoznat u psihijatriji još pre, nešto manje od dva veka. Aktuelni konstrukti „antisocijalni poremećaj ličnosti“ iz zvanične američke klasifikacije DSM-IV (APA, 1994) i „disocijalni poremećaj ličnosti“ svetske zdravstvene organizacije ICD-10 (WHO, 1992), ponikli su iz kontroverznog, ali istorijskog,

*Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)*

duboko ukorenjenog, ne samo još uvek važećeg, već među mnogim autorima radije korišćenog pojma psihopatija. Tokom svoje bogate istorije, kao što ćemo videti iz narednog izlaganja, pojam psihopatija imao je različita značenja: od pojedinačnih osobina, sklopova crta, sindroma, sve do manifestacija antisocijalne i kriminalne orijentacije u ponašanju, zbog čega je i dobio ime antisocijalni, odnosno disocijalni poremećaj ličnosti.

Iz veoma obimne i raznovrsne literature vezane za razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti, u ovom radu su selektirani i komentirani samo oni najznačajniji konstrukti i teorije, od nastanka pojma do danas. I to, prevashodno gledišta relevantna za razumevanje odnosa psihopatije i kriminala, što je centralno područje psihologije kriminala. Komentari su gde je to bilo moguće praćeni navodima samih autora.

2. KONCEPCIJE PSIHOPATSKOG POREMEĆAJA LIČNOSTI TOKOM XIX VEKA

Mnogo pre nego što je psihopatija ustanovljena kao poseban, nozološki izdvojen poremećaj, postojala je zainteresovanost naučnika i stručnjaka za kliničke karakteristike pojedinaca sa ovim poremećajem ličnosti.¹ Ispoljavala se, uglavnom, preko stare, iscrpljujuće diskusije, koju su inicirali psihijatri i filozofi u vezi sa problemom slobodne volje i pitanjem da li su pojedinci, sa izvesnim moralnim preokretanjima, u stanju da razumeju posledice svog ponašanja.

Francuski psihijatar Philip Pinel je davne 1801. prvi uočio da osoba može da se ponaša iracionalno, antisocijalno i onda kada je intelekt očuvan. Pinel je ustanovio da se radi o, do tada nepoznatom, nezavisnom entitetu, različitom i nespojivom sa poznatim kategorijama mentalnih poremećaja - psihozama. Nazvao ga je „mania sans delire“. Za to doba, Pinel je napravio revolucionarno otkriće jer je tadašnja naučna i stručna javnost čvrsto verovala da su svi mentalni poremećaji

¹ Još je Aristotelov student, Theophrastus, bio poznat po svom tekstu u kome portretira različite tipove ljudi, između ostalog i tip čoveka sa psihopatskim poremećajem ličnosti, koga on naziva «beskrupulozni čovek».

neraskidivo vezani sa nervnom rastrojenošću, te da reflektuju poremećaje uma, odnosno dezintegraciju u sposobnosti rezonovanja. Ludilo je, dakle, impliciralo oštećen, ili bar, poremećen intelekt. A Pinel je ustvrdio da postoje oblici duševnog poremećaja (mania), bez znakova poremećenosti uma, odnosno, bez konfuznog mišljenja (delirijuma). U dijagnostičku kategoriju «ludilo bez delirijuma» klasifikovao je pacijente koji su pokazivali odsustvo kajanja i bilo kakvih ličnih ograničenja, osobe čije je ponašanje bilo impulsivno, neodgovorno, surovo, bezobzirno, ili, čak, samopovređujuće, uprkos činjenici da njihove sposobnosti rezonovanja nisu bile oštećene i da su i oni sami, u potpunosti, shvatili iracionalnost onog što čine (Pinel, 1862).

Američki psihijatar, Benjamin Rush, opisao je početkom 1800. slične, zbunjujuće slučajeve, okarakterisane lucidnošću misli, kombinovane sa socijalno poremećenim ponašanjem. Po njemu, takve osobe poseduju «urođenu moralnu depriviranost, u kojoj, verovatno, postoji izvorno defektna organizacija, u onim delovima tela, koji su povezani sa «moralnim sposobnostima uma». Po mišljenju nekih teoretičara, kao što su Millon idr. (1998), Rush je, izgleda, još 1800. bio prvi teoretičar koji je Pinel-ove, moralno neutralne kliničke opservacije, vezane za dominaciju strasti i trenutnog afekta kod psihopata, u dijagnostičkoj interpretaciji preokrenuo u socijalnu kritiku i osudu. Među kriterijumima za dijagnostiku psihopatije, Rush je istakao da ove osobe pokazuju «životne modele neodgovornosti, bez korespondentnog osećanja srama ili ustručavanja uprkos destruktivnih posledica njihovih vlastitih akcija». Po njegovim rečima: »Volja može biti oštećena; čak u mnogim slučajevima kod tih osoba, ako se i oglasi htenje, ono postaje nevoljno sredstvo pakosnih, opasnih i zlobnih akcija, pretvara se u instrument za zadovoljenje strasti, i otelotvoruje se kroz instrumentalnost pasija. Osobe tako obobile ne mogu govoriti istinu, bilo o čemu da je reč, bilo šta da je predmet razgovora...»

Danski lekar, frenolog, Carl Otto (1824) napisao je nekoliko knjiga i brojne članke, inspirisan idejom da se o psihopatskom karakteristikama pojedinaца, može zaključivati na osnovu izgleda njihove lobanje². Na osnovu rezultata ispitivanja više stotina osuđenika iz svoje forenzičke

² Osnivač frenologije je francuski psiholog i fiziolog F.J. Gal.

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)

prakse, argumentisao je da se psihopatski poremećaj može pouzdano dijagnostikovati na osnovu oblika i reljefa lobanje. Osim toga, on je već tada, u svojim naučnim radovima, isticao potrebu za individualizacijom kazni i dao iznenađujuće moderan koncept etiologije kriminalnog ponašanja. Generalno, prema frenološkoj teoriji, mentalni organi su podeľjeni u četiri klase: one koji su zajednički i ljudima i životinjama, emocije, intelektualne organe i više organe „tajanstvenosti“. „Dolgeattra“ je bio jedan od organa zajednički i za ljude i za životinje kao što su bili i organi povezani sa seksualnim nagonom, agresivnošću, samoodbranom i vezanošću za potomstvo. Otto je definisao funkciju „dolgeattra“ i njegove relacije sa poremećajem ličnosti, na način koji nas podseća na sadašnje teorije regulacije impulsa:

«Njene funkcije su izgleda da potiskuje i reguliše spoljašnje izraze mentalnih organa - bihejvoralne ekspresije svih naših misli, emocija i dispozicija, koje nas primoravaju i podstiču da se brzo ponašamo- sve dok intelekt ne prosudi da li je podesno da se takve ekspresije dese. Ako je previše snažna, loše kontrolisana i usmerena u pogrešnom pravcu, „dolgeattra“ proizvodi veliko zlostavljanje, zloupotrebu. U tom slučaju, rezultira u sklonost ka sramnom, ka šteti, intrigama, prevarantskoj politici i mišljenju da je „pametno“ da se pravi planovi i namere, uz pomoć oholosti i arogancije, pokrivaju neprobajnim štitom magle. Lukavost i prevare se, onda, uzimaju kao pokazatelj vlastite mudrosti i pretenduje se na zaključak o vlastitoj mentalnoj nadmoći i praktičnoj bistrini. Takav mentalni karakter imaće sklonosti ka laganju, ka hipokriziji i lukavosti, kao najboljim sredstvima za pribavljanje ciljeva ili sprovođenje planova.»

Otto-vo gledište je da aktivnosti mentalnih organa imaju korene u urođenim tendencijama, ali su one modulirane tokom razvoja. Kada su odnosi među organima blizu ekvilibrijuma, kao kod većine ljudi, okolina, umnogome, utiče na njih i modifikuje njihovo ponašanje. U skladu sa tim, tendencija ka kriminalnom ponašanju nije posledica aktivnosti ma kog pojedinačnog organa, već pre disfunkcionalne međuigre nekoliko organa, koji su povezani jedni sa drugima na osoben način, u zavisnosti od osobenosti konstitucije pojedinca i njegovog razvoja.

Britanski psihijatar James Prichard, je 1835. godine usvojio Pinel-ov entitet „mania sans delire“, ali se nije složio sa Pinel-ovim moralno neutralnim stavom prema ovom poremećaju i postaje eksponent gledišta da je značajna odrednica takvog ponašanja defekt u karakteru koji zahteva

socijalnu osudu. On je prvi vrednosno okategorisao psihopatski poremećaj formulišući ga odrednicom – „moral insanity“ (moralno ludilo). Koncept je u njegovoj verziji, proširen do nivoa originalnog sindroma, uključivanjem u dijagnozu prilično širokog ranga, različitih mentalnih i emocionalnih simptoma. Moralno ludilo, James Prichard (1835) opisuje na sledeći način: «Postoji oblik mentalne ometenosti u kome intelektualne funkcije izgleda da ostaju malo, ili ni malo oštećene, dok se poremećaj manifestuje u principu, ili jedino, u području osećanja, temperamenta ili navika. U ovakvim slučajevima moralni i aktivni principi uma su snažno izopačeni ili deprivirani; moć upravljanja sobom je izgubljena ili u velikoj meri oštećena i otkriva se da je pojedinac nesposoban, ne u razgovaranju ili rezonovanju u vezi sa ma kojom temom koja mu se predloži, već da se rukovodi pristojnošću i prikladnim ponašanjem u «životnim poslovima». ...moralno ludilo predstavlja perverziju prirodnih osećanja, težnji, temperamenta, navika, moralnih dispozicija, prirodnih impulsa, koja nije praćena bolesnim iluzijama ili halucinacijama, kod koje ne prepoznamo nikakve poremećaje ili oštećenja intelekta... Svi ovi tobožnji pacijenti dele isti zajednički defekt, u snazi svojih moći da vode sebe u skladu sa «prirodnim osećanjima», da se rukovode spontanom, intrinzičkim osećanjem pravednosti, dobrote i odgovornosti. Uprkos njihovih dobrih intelektualnih sposobnosti koje im omogućavaju da razumeju ishode izbora između dobra i zla, oni se, uljuljkani moralnim ludilom, upuštaju u nedopustivo, za društvo pogubno ponašanje, druge ožalošćuju i povređuju».

Zahvaljujući konceptu „moral insanity“ koji, kako vidimo, ulazi i u psihijatrijsku nozologiju XIX veka, pojavile su se tendencije da se poremećaji ličnosti, isključivo povezuju sa prestupništvom i kriminalom, što će biti anglosaksonska orijentacija kroz čitav XIX, pa i u XX veku. Zato se ovaj koncept u krajnjoj liniji, generalno govoreći, može smatrati pretečom današnjeg koncepta antisocijalnog poremećaja ličnosti. Pa ipak, Prichard-ov entitet «moralno ludilo», kao klinički sindrom, ima malo zajedničkog sa savremenim pojmom psihopatije ili antisocijalnog poremećaja ličnosti, jer je predstavljalo veoma široku kategoriju, znatno inkluzivniju od antisocijalnog poremećaja ličnosti. Njom su bili obuhvaćeni gotovo svi mentalni poremećaji, osim mentalne retardacije i shizofrenije. Diferencijacija između duševne poremećenosti koja je posledica deficita u rezonovanju, bez delirijuma, po Pinelu, i duševne bolesti zbog nedostataka u „prirodnim osećanjima“, za šta se založio Prichard, vodi ka glavnim i dugoročnim neslaganjima i kontroverzama

između britanske škole prava i njenih protivnika. Jer, kontekst moralnosti pridodali su Pinel-ovom konceptu Rush i Prichard. Pinel-ov sindrom označavao je prevashodno nesposobnost, ili ograničenu sposobnost emocionalnog vezivanja (emocionalni defekt), koju ne prati gubitak rezonovanja. To je bio, u potpunosti, vrednosno neutralan termin s obzirom na konvencionalne pojmove moralnosti.

Rush i Prichard ponikli na temeljima britanske filozofske doktrine koja ističe i odgovornost države i individualnu odgovornost za socijalne akcije, Pinel-ovu vrednosno neutralnu, na kliničkoj opservaciji utemeljenu kategoriju, transformišu u entitet sa vrednosnim predznakom. Revoltiran takvim preinačenjem originalne postavke poremećaja, nametanjem, po njegovom mišljenju „irelevantnih i moralističkih vrednosti u domen kliničkih suđenja“, pred kraj XIX veka, britanski psihijatar Daniel Hack Tuke (1892) je predložio da se Prichard-ova kategorija odbaci, a sindrom preimenuje u „inhibitorno ludilo“, kako bi ponovo odražavao suštinsku moralnu neutralnost originalne Pinel-ove formulacije. No, njegov pokušaj nije imao mnogo odjeka u stručnoj javnosti.

Prichard je, uprkos žustrom reagovanju neistomišljenika i kritičara, dao značajan pozitivan doprinos, ne samo uočavajući da je kod psihopatije reč, između ostalog, o moralnom defektu, već i u tome što je on bio prvi teoretičar koji je napravio diferencijaciju između trajnijih, dugoročnih, prognostički relevantnih kliničkih osobina i onih koje se pojavljuju kao odgovor na prolazan stres. Po njegovim rečima: «Kada je poremećaj povezan sa snažnom prirodnom predispozicijom, ne može se očekivati da se završi oporavkom. Tako moramo zaključiti da je fenomen «moralno ludilo», odgovoran za pojavu osobene prirode pojedinih osoba i da je primećen kroz postojeće značajnih karakteristika u njihovim prethodnim navikama.»

U ovom periodu istorijskog razvoja koncepta psihopatije teorija fiziognomije³, korišćena je u objašnjenju psihopatskog poremećaja ličnosti, u drugoj polovini XIX veka, prevashodno u Danskoj. Sophus Schack (prema Millon i dr., 1998) je pored nekoliko knjiga, 1858.god. izdao „Fiziognomičke studije“, u kojima na osoben način, povezuje karakteristike lica psihopata sa njihovim osobinama ličnosti:

³ koju je originalno razvio I.C.Lavanter još 1770. godine.

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)

«(zopačeni ljudi, a njima pripada većina kriminalaca, često se skrivaju ispod fasade uglađenosti; Deluju naizgled mirno i hladno, te lako zavaravaju svojim izgledom. Takvi nemaju osećanja krivice, dok ozbiljni, namršteni, oštri ili, pak, odbijajući ljudi koji, nekada, na prvi pogled, deluju odvratno i antipatično, ne retko, prikrivaju misli i osećanja najuglađenije, najotmenije vrste. Perfektan zlikovac, često deluje uglađeno, ima umiljato lice, sa apsolutno mirnim i nestrastvenim karakteristikama».

No, koncept moralnog ludila, ostao je glavni izvor neslaganja među autorima, tokom više od sedamdeset godina.

Nasuprot kritičaru, Daniel HackTuke-u, Henry Maudsley (1874), sledeći vodeći britanski psihijatar, bio je nesumnjivo na strani Pricharda, dokažući egzistenciju posebnih moždanih centara, koji leže u osnovi „prirodnih moralnih osećanja“. Njegovo gledište, po pitanju moralnog ludila, ilustruje sledeća konstatacija: «Kao što postoje osobe koje ne mogu da razlikuju izvesne boje i imaju defekt koji se zove slepilo za boje, tako postoje i osobe koji su kongenitalno deprivirane u moralnom osećanju».

U evropskoj psihijatriji u to vreme, dominiralo je shvatanje da su psihopatski poremećaji ličnosti organski uslovljeni, što je konceptualizovano kao forma degeneracije. Psihopatski poremećene ličnosti opisuju se kao pojedinci koji se spuštaju na evolutivnoj lestvici, od humanog ka animalnom. Najpoznatiji predstavnik ovakvog shvatanja psihopatije kao degeneracije je i italijanski psihijatar i psiholog Lombroso (1872-1885), koga smatraju osnivačem antropološke škole u kriminologiji. Baveći se ispitivanjem lobanja, antropometrijom i fiziognomijom. Lombroso postulira hipotezu da je degeneracija rođenog zločinca ili moralnog ludaka („degenerika“), koja je praćena krajnjom svirepošću i bezosećajnošću, jasno obeležena atavističkim fizičkim stigmatima koji su spolja vidljivi,⁴ reflektovani kroz primitivnu fizičku građu: visoku i šiljastu, nenormalno veliku ili nenormalno malu glavu, primetno velike klempave uši, asimetričnu lobanju i telo, izbočenu vilicu, levorukost, robusan fizički izgled, taktilnu neosetljivost mišića itd. Takvi pojedinci

⁴ Pored rođenog zločinca, on pravi razliku između delinkvenata epileptičara, delinkvenata iz plahovitosti i strasti, duševno obolelih delinkvenata i slučajnih delinkvenata.

imaju prerani seksualni razvoj, a u ponašanju su hiperaktivni, naprasiti, plahoviti, nagli u akciji i deficijentni u altruističkim osećanjima.

Shvatanje slično Lombrosu, imao je i Gouster (1878), ali se on više interesovao za mentalne karakteristike. Gouster-ova (1878) lista stigmata paralelna je aspektima DSM-IV kriterijuma antisocijalnog poremećaja ličnosti. Najbližiji Gouster-ov klaster simptoma okarakterisan je moralnom izopačenošću, perverzijom, приметnom od najranijih dana, a manifestuje se u tvrdoglavosti, pakosti, neposlušnosti, plahovitosti, laganju, nemarnosti, nehajanju za druge i čestom violentnom i brutalnom ponašanju. Gouster je, već u to vreme takođe, primetio da je oduševljenje pojedinaca antisocijalnim ponašanjem, povezano sa njihovom težnjom ka rizičnim izazovima i sklonošću da se u ponašanju rukovode maladaptabilnom tendencijom ka ekscesima i potragom za uzbuđenjem i strašću.

Pred kraj XIX veka, zaslugom nemačkih psihijatara pažnja naučne javnosti je preusmerena sa, kako su oni smatrali, vrednosno opterećenih teorija, ka onom što se može opservaciono istraživati.⁵ Najistaknutiji u ovoj grupi bio je J.L.Koch (1891), tvorac imena psihopatija, koji se zalagao da se kategorija „moralno ludilo“ zameni terminom „psihopatska inferiornost“. Krajem XIX i početkom XX veka pojam „konstitucionalna psihopatska inferiornost“ bio je povezan sa većinom mentalnih i fizičkih devijacija i defekata, od oštećenja mozga, preko psihosocijalnih korelata poremećaja, do najrazličitijih drugih problema u oblasti mentalnog zdravlja.

Psihopatska inferiornost, po Koch-u (1981), uključuje sve mentalne nepravilnosti, bilo da su one kongenitalne ili stečene, koje utiču na lični život pojedinca i uzrokuju da, čak i u najpovoljnijim uslovima njegovog razvoja i odraslog života, izgleda kao da dotični pojedinac ne poseduje, u potpunosti, normalan mentalni kapacitet. Termin psihopatski je, dakle, u ovom slučaju, generička kategorija kojom su obuhvaćeni svi, danas poznati, poremećaji ličnosti. Koch (1981) je uveren da postoji fizička

⁵ Mnogi autori ističu da je nemačka psihijatrija najzaslužnija za nastanak i određivanje sadržaja pojma psihopatija kao "središnjeg dela kvantitativne abnormalnosti" (Schneider, 1958).

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)

osnova za psihopatske nedostatke: «Oni uvek ostaju psihopate, u smislu da su determinisani organskim stanjima i promenama koje izlaze izvan okvira fiziološke normalnosti, a potiču od kongenitalne ili stečene konstitucionalne inferiornosti mozga». Poput Prichard-a, i Koch je uključio širok opseg poremećaja u kategoriju psihopatske inferiornosti, od kojih se relativno mali deo može smatrati ekvivalentom današnjeg psihopatskog sindroma.

Ipak, valja imati u vidu činjenicu da za prve tri dekade XX veka kategorija „psihopatski“ nije sadržala ništa više do Koch-ovu tvrdnju, da je poremećaj ličnosti fizički utemeljen ili konstitucionalan. Nadalje, termin „inferiornost“ ne podrazumeva ništa više, do, posmatranjem vidljive činjenice, da ove ličnosti nepovoljno odstupaju od normalnih; pojam se ne odnosi na neke specifične kliničke karakteristike, koje bi postojale izvan normalnih. Vremenom je, međutim, pojam poprimio specifičnije određenje, pretpostavljajući karakteristike ranije dijagnoze moralnog ludila, istorijskog prethodnika „psihopatske inferiornosti“, koju je Koch gledao da izbegne. Njegov napor da u svojoj rekoceptualizaciji otkloni moralno pežorativnan predznak Prichard-ove koncepcije, bio je polako potkopavan, a njegova se odrednica postepeno razvijala do značenja, sasvim suprotnog onom što mu je bila namera.

Konstrukt psihopatije, u drugoj polovini XIX veka, srećemo u radovima Krafft-Ebing-a (1937), u njegovoj kategoriji „psihopatija seksualis“, čije su glavne karakteristike seksualna dominacija i surovost. Oslanjajući se na pisma i kratke priče francuskog plemića iz XVIII veka, Marquis de Sade-a, autora čije su novele veličale primenu bola i seksualne dominacije, povezivanje surovosti i povređivanja sa seksualnim zadovoljstvom, Krafft-Ebing uvodi termin sadizam, i njegovu suprotnost, mazohizam. Mazohizam je definisao kao iskustvo seksualnog zadovoljstva (uključujući orgazam) proizvedeno aktom trpljenja surovosti, telesne kazne, mučenja, zadavanja bola sebi samom u prisustvu svedoka, bilo ljudi ili životinja. Krafft-Ebing je tvrdio da je sadizam «urođena želja da se povredi ili ponizi, po svoj prilici, želja svih ljudi». Verovao je da je sadistička moć bila stimulisana prirodnom, urođenom stidljivošću žena i bila je posebno problematična ako je muškarac hiperseksualan. Pisao je: «Seksualne emocije, ako su hiperestetične mogu se degenerisati u žudnju da se kod drugog izazve bol... Pod patološkim uslovima, aktivna uloga muškarca u pobeđivanju žene, može postati neograničena želja za podređivanjem». «Koreni sadizma»,

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)

rezonovao je Krafft-Ebing «leže u prenatlaženim ili preterano izraženim, inače, normalnim muškim seksualnim impulsima, čije su agresivne tendencije prirodna komponenta». Ali, autor primećuje da je, ako se takvi impulsi pronađu kod psihopatskih ličnosti, verovatnoća neposrednog ispoljavanja ovih potreba znatno veća, preciznije, gotovo izvesna. Drugim rečima, psihopatija za sadističke tendencije, deluje kao katalizator u aktualizaciji veoma izraženih, biološki zasnovanih potreba.⁶

Dalji istorijski pregled upućuje na dekade obeležene opisima antisocijalnog poremećaja ličnosti koje je dao Emil Kraepelin. U uzastopnim izdanjima njegovog kapitalnog dela „Psihijatrija“, reflektuje se promenjen naglasak, dat psihopatskom sindromu. U drugom izdanju pomenutog rada (1903), Kraepelin identifikuje „moralno ludilo“ kao kongenitalni defekt, karakterističan za pojedince kojima nedostaje ili im je bitno smanjena sposobnost da ograniče „buntovne gratifikacije, neodložne, egocentrične želje“. Tek u petom izdanju iz 1896., on, prvi put, govori o „psihopatskom stanju“, kao o konstitucionalnom poremećaju kod osoba „koje čitav život pokazuju morbidnu ličnost“. U sledećem izdanju, iz 1899, „psihopatska stanja“ se tretiraju kao jedna od nekoliko formi degeneracije, zajedno sa takvim sindromima kao što su opsesija, impulsivno ludilo i seksualne perversije. Zadržavajući koncept degeneracije u svojoj sedmoj ediciji, Kraepelin, sada, o poremećaju govori kao o „psihopatskim ličnostima“, pod čim podrazumeva one posebne morbidne forme razvoja ličnosti koje su zasnovane na degeneraciji. Degeneraciju karakteriše trajna morbidna reakcija na životni stres. Na samom početku XX veka

⁶ Srenck-Notzing je 1895. uveo pojam «algolagnia», u želji da jasnije opiše sadomazohistički fenomen kao propratni deo psihopatije. Termin dolazi iz grčke i prevodi se grubo, kao uživanje u patnji i bolu. Osobnost Srenck-Notzing-ove pretpostavke bila je gledište da doživljen bol daje, kao efekat, zadovoljstvo; ostvarena je sinteza, normalno suprotstavljenog iskustva. Termin »algolagnia« nije postao popularan i nije preživio, sve do pojave radova Havelock Ellis (1933). Za razliku od svojih prethodnika koji su se fokusirali na psihopatsku sadističku surovost i hostilnost, Ellis je razmatrao sadizam kao izraz ljubavi. Za njega se «Sadizam i mazohizam mogu posmatrati kao komplementarna emocionalna stanja; oni se ne mogu posmatrati kao suprotna stanja. Sadisti žele da nanose bol, ali u nekim slučajevima, ako ne u svim, oni žele da se osećaju kao da vole».

Kraepelin, je identifikovao četiri vrste pojedinaca, čije su osobine slične karakteristikama osoba sa psihopatskim poremećajem ličnosti. Prvi su bili „morbidni lažovi i varalice“, Oni su slatkorečivi, neiskreni i šarmantni, ali im nedostaje moralnost i osećaj odgovornosti za druge, i često sebi obezbeđuju korist, izmišljajući ime, lažno se predstavljajući; skloni su da postanu prevaranti, lopovi, neiskreni umetnici i često akumuliraju ozbiljne dugove, koje bez izuzetka ne vraćaju. Druga grupa uključuje »kriminalce po impulsu« - osobe koje se uključuju u takva krivična dela, kao što su paljevine, silovanja i kleptomanija, a terani su nesposobnošću da kontrolišu impulse; Oni retko ostvaruju materijalnu korist od svoje kriminalne aktivnosti. Treći tip, odnosi se na „profesionalne kriminalce“, bilo da su impulsivni, ili nedisciplinovani; u stvari, oni, naizgled, imaju dobre manire i izgledaju socijalno usklađeni, čak, dobro prilagođeni, ali su u stvari proračunati, manipulativni i samo sebi služe. Četvrti tip „morbidni skitnica, beskućnik“ ima snažnu predispoziciju da luta kroz život, nikada ne pušta čvrste korene, nedostaje mu samopouzdanje i sposobnost da preuzme odgovornost odraslog.

U osmom izdanju njegove „Psihijatrije“, objavljenom 1915. god, Kraepelin je opisao psihopate kao deficijentne ili u afektu, ili u volji. Razdvojio ih je u dva široka varijeteta: one koji imaju morbidnu dispoziciju (opsesivne, impulsivne i seksualno devijantne) i one koji pokazuju čudnu ličnost. Druga pomenuta grupa bila je izdiferencirana u sedam klasa: ekscitabilne, nestabilne, impulsivne, egocentrične, lažove i prevarante, svadljive i antisocijalne. Zadnje tri poseduju karakteristike najsličnije sadašnjem pojmu antisocijalni poremećaj ličnosti. Lažove i prevarante, Kraepelin opisuje kao «prirodne varalice i situacione lopove, kradljivce po prilici, s povodom; Seksualni prestupici imaju sa njima zajedničkog, jer su, bez razlike, nepouzđani i kapriciozni u svemu. Svadljive ličnosti su u konstantnoj nevolji.. uvek protiv drugih, a njihovo suđenje je izopačeno i nepouzđano». Poslednje, antisocijalne ličnosti, eksplicitno su i najbolji prethodnici, u neku ruku i nagoveštaj sadašnjeg koncepta psihopatije u američkoj nomenklaturi. Portretisani su kao: «Neprijatelji društva..okarakterisane uz pomoć otvoreno otupljenih moralnih elemenata. Često su destruktivni i prestrašeni... i postoji nedostatak emocionalne reakcije i simpatije; imaju malo afektivnih veza. Skloni su da prave probleme u školi, izostanke i bekstva, rane krađe su im zajedničke, a izvršavaju različite vrste krivična dela».

Odrednice psihopatije koje je Kraepelin dao u finalnoj ediciji njegovog monumentalnog teksta, su gotovo identične, dijagnostičkim kriterijumima za mlade antisocijalne ličnosti, decu i adolescente sa poremećajem ponašanja u DSM-IV. Napominjemo da se do pojave Kraepeling-a u psihijatriji smatralo da postoji samo jedno duševno oboljenje (einheits psychose). Tek on deli duševna oboljenja u dve velike kategorije: manično-depresivne psihoze i Dementio precoc, a potom, u svoju klasifikaciju mentalnih poremećaja uključuje i poglavlje o psihopatskim stanjima. Činjenica da se, tek, u sedmom izdanju Kraepelin-ove psihijatrije iz 1904. god, pojavljuje novo poglavlje "psihopatske ličnosti", u okviru koga autor psihopatiju definiše kao opšti psihički infantilizam i ukazuje da su se psihijatri, u svojoj praksi retko sretali sa psihopatama. Uostalom o tome, kao i o nedovoljnoj razvijenosti psihijatrije, svedoči i ustaljena pojava za to vreme da se, u psihopatiju još uvek ubrajaju različita psihopatološka stanja koja se ne mogu svrstati u ovaj poremećaj.

Krajem XIX veka u Nemačkoj je Knud Pontoppidan (1895) uz pomoć fiziognomije, razvijene u kraniografiji, detaljno opisivao psihopatske karakteristike svojih pacijenata označenih kao „abnormalne ličnosti“ uključujući - i facijalne karakteristike takvog anatomski degenerisanog, ekscentričnog čoveka: npr, mere glave takvog mladog čoveka abnormalne ličnosti. Ovi opisi veoma liče na konstitucionalni Kretschmer-ov (1936) pristup, opisan u njegovom delu „Telo i karakter“, objavljenom nekoliko decada docnije. Pontoppidan (1895) je u svoje psihijatrijske studije, takođe, uključio nekoliko patozapisa „normalnih ličnosti“. Prema Pontoppidan-u, prognoza abnormalne ličnosti bila je isto tako slaba kao i kod drugih oblika degeneracije, ali je on isticao i značaj socijalnih događaja kao percipirajućih faktora.

Francuski psihijatar Morel (1857) je napisao uticajnu knjigu o teoriji degeneracije. Mada nasledna oboljenja čine samo jednu, od sedam klasa mentalnih poremećaja u Morel-ovoj nozologiji, njegov koncept degeneracije porodice, koji se odnosi na psihopatiju, docnije je privukao nekoliko poznatih danskih psihijatara, npr. Pontoppidan-a i Fritz Lange-a (1894). Naime, Lange je u svojoj knjizi „Porodice“, (1894) na bazi Morel-ovog koncepta degeneracije porodica i postulirao hipotezu da: "degeneracija može početi sa potresom mozga, trovanjem, zloupotrebom alkohola ili

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)

droga, pogrešnom ishranom, generalnom fizičkom slabošću, ili epileptičkim napadima, a moguće, čak i sa nedostatkom mentalne slobode, manjkavošću ili osrednjošću razmišljanja, brutalnošću uma i slabošću depresivnog, klonulog karaktera. Često će mala i beznačajna devijacija - greška po prirodi - otpočeti nepredvidivi proces dezintegracije uma, a devijacija i degeneracija će biti kompletirana, već u nekoliko generacija».

U jednom ranijem radu, Lange je klasifikovao porodične disfunkcije saglasno Morelovom (1857) „moralnom ludilu“, u osrednju formu degenerativnih mentalnih poremećaja. Suprotstavio se uvreženom gledištu moralnog ludaka, kao osobe koja čini zlo, zbog zla; Umesto toga, on je opažao moralno bolesne osobe kao duhovno siromašne, deficijentne individue, sa manama i defektom, vidljivim u području siromašne, nedovoljno razvojne sposobnosti refleksivnog mišljenja: «On nije, niti u momentu, niti u situaciji, u stanju da sebe smesti slobodno i superiorno u poziciju evaluacije i suđenja ..i nikada neće biti u stanju da stekne solidnu sumu iskustva».

Svoje ideje Lange (1894) je elaborirao u „Kratkom opisu glavnih mentalnih poremećaja“. Govoreći o degenerativnim mentalnim poremećajima, opisao je „pubertetsko ludilo“, „impulsivno ludilo“ i „moralno ludilo“. Prema Lange-ovom (1894) gledištu, osobe koje pate od moralnog ludila definitivno imaju degerativne predispozicije. «Mada je takvim pojedincima violentno i kriminalno ponašanje zajedničko, nisu svi koji pate od moralnog ludila bili u sukobu sa normama i autoritetima». Lange je, takođe, isticao periodičan tok poremećaja, sa remisijama i pogoršanjima i ukazao da su «emocionalne abnormalnosti» (hipohondrija, depresija, smanuta uzbuđenja, ekscitiranost, rudimentane kompulzije i deluzije) bile prilično uobičajene». Isti autor upozorava da je prognoza moralnog ludila, kao i za druge degenerativne poremećaje siromašna.

3. KONCEPCIJE PSIHOPATSKOG POREMEĆAJA LIČNOSTI U PRVOJ POLOVINI XX VEKA

Već u vreme Kraepelin-ovih kasnijih izdanja Psihijatrije, K. Birnbaum (prema Patridge, 1930) je u Nemačkoj, prvi sugerisao da je termin sociopata, prikladniji za opis psihopatije - jer se njime može označiti većina slučajeva sa antisocijalnim ponašanjem. Po njemu, ne pripadaju svi delinkventi tipu degenerativnog psihopate, niti su svi moralno defektni ili konstitucionalno

skloni kriminalu. Birnbaum je tvrdio da psihopatski poremećaj ličnosti, samo retko potiče iz inherentno nemoralnih svojstva karaktera. Najčešće je u pitanju delovanje socijalnih snaga koje dovode do teškoća u adaptaciji i neprihvatljivih oblika ponašanja. Teza o socijalnom uslovljavanju nije prihvaćena u psihijatrijskim krugovima sve do kraja dvadesetih godina prošlog veka, dok je u svojim radovima nisu ozbiljno razmatrali Healy, Bronner i Patridge u Sjedinjenim Državama. Psihopatija je, inače, u međuvremenu, na internacionalnom nivou, shvatana na način najeksplicitnije određen u Britanskom aktu o mentalnoj deficijentnosti iz 1913. godine. Dakle, još uvek veoma slično Prichardovoj koncepciji moralnog ludila, razvijenoj nekih 80-ak godina ranije tj. kao konstitucionalni defekt koji u ponašanju manifestuje: » snažnu poročnost, pokvarenost ili kriminalne sklonosti, na koje kazna ima mali ili nikakav efekat» (Prichard, 1835).

Najznačajniji teoretičar u posleratnoj nemačkoj psihijatriji bio je Kurt Schneider čiji je glavni rad „Psihopatske ličnosti“ imao devet izdanja. On monosimptomatski tretira psihopatiju, svodeći je na dominantno svojstvo ličnosti, kao što su: bezvoljnost, impulsivnost, bezosećajnost i sl. Schneider veruje da su mnogi psihopatski kriminalci bili delinkventi već u mladosti i da su u najvećoj meri nepopravljivi. Međutim, po njemu, uz one koji su se razvili i “uznapredovali” u kriminalnoj aktivnosti, mnogi od psihopatskih tipova mogu se, takođe, naći van kriminala, i u društvu. Štaviše, upozorava Schneider mnoge su psihopatske osobe bile neobično uspešne u pozicijama u politici ili po materijalnoj snazi i bogatstvu. Po njegovim rečima: «Taj termin, moralno ludilo, bilo je verovatno da se najviše koristi u forenzičkoj medicini i dramatično se zahtevalo od strane svih onih koji se bave krivičnim pravom da paze, iz straha da molbe, izgovori, pravdanja pojedinaca sa moralnim ludilom ne istrgnu mač pravde iz njihovih ruku. Nama ne izgleda prikladno da se, u sudskim slučajevima, nameću pravdanja o umanjenoj odgovornosti kod takvih osoba, samo zato što to može biti jedini način da se obezbedi njihov ulazak u institucionalno starateljstvo... Nama izgleda da je stvar principa da procena kažnjivosti, «osudljivosti» ne bi trebalo da ostane na nivou razmatranja zakonske celishodnosti.» (Schneider, 1958)

Poznata je i Schneider-ova podela na *pasivne*, neemocionalne varietete psihopatskog poremećaja ličnosti (slične onima koje danas nazivamo schizoidni tip) i na više *aktivan* antisocijalni tip. Sledi Schneider-ov (1958) opis psihopata: «Mislili smo na osobe markirane, uglavnom, kao emocionalno

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)

otupele... Njihov karakter je neumoljiv, nemilosrdan i nedostaje im kapacitet za stid, sram, pristojnost, uljudnost, kajanje i savest. Oni su nemilosrdni, hladni, samouvereni, sigurni i brutalni u kriminalu...Socijalni moralni kod im je poznat, razumeli su ga, ali ga nisu osefili, jer je njihova ličnost na to indiferentna».

Schneider (1958), takođe, zaključuje da se agresivne i impulsivne karakteristike, koje je opisao Kraepelin, pronalaze kod različitih psihopatskih ličnosti. Njegov opis „eksplozivnih psihopata“ blizak je današnjem konceptu sadiističkih ličnosti. Međutim, kao i Kraepelin, on je video osobine hostile eksplozivnosti kao nespecifičan tip reakcije, značajano obeležje subgrupe, inače, različitih ličnosti. Kritikovao je Kraepelin-ov pojam „iritabilne ličnosti“, zbog propusta autora da reflektuje prirodu pražnjenja, odnosno „rasterećenja“. Schneider se pozivao i na rad Bear-a, koji je govorio o „impulsivnom violentnom tipu“, ali je odbacio Bearov-o stanovište da je kriminalno ponašanje neophodno povezano sa eksplozivnošću, o čemu svedoči izvod iz Schneider-ovog opisa ovih osoba: «Oni imaju tendenciju da naprave neopisivu buku, svađu, tuču i za beznačajne razloge ili će udariti bez upozorenja, njihove reakcije mogu se kategorisati kao reakcije kratkog spoja. Postoje mnoge veze sa drugim psihopatskim ličnostima - samohvalisavim, pretećim, galamdžijama, mrzovoljnim ili paranoidno depresivnim i labilnim psihopatskim ličnostima... Sve ovo i povezanost sa alkoholisanošću, često dovodi do toga da eksplozivne ličnosti budu hospitalizovane. Uz to, kako je dobro poznato, u stanjima violentnog afekta, svest im postaje zamagljena i u to vreme njihova eksplozivna ekscitiranost može se razviti u sumračna psihogena stanja. Te «usijane glave» često predstavljaju socijalni problem, zbog njihovog omećenog ili razorenog braka, zbog njihove nesposobnosti da brinu o svojoj deci na adekvatan način i zbog njihovih kriminalnih ispada».

Danski psihijatar, August Wimmer (1929, prema Millon i dr., 1998), u svojoj knjizi o nasleđivanju mentalnih poremećaja, u nastojanju da da svoj doprinos „usavršavanju rase“, procenio je da je od 9500 pacijenata, njih 2000 tokom njegovog sedmogodišnjeg psihijatrijskog rada (1920-1927), imalo dijagnozu „konstitucionalna psihopatija“. On je kritikovao Krechmerov-u klasifikaciju psihopatije na ciklotimnu, schizoidnu i epileptoidnu kao previše jednostavnu, a u svoju tipologiju je uključio dijagnoze histerične, eksplozivne, nestabilne, seksualno izopačene, asocijalne i antisocijalne psihopatije. Napuštajući teoriju degeneracije, koja je bila popularna u Danskoj, Wimmer je opisao psihopatiju kao poremećaj nasleđen prema Mendelovim zakonima. U njegovom radu bili su evidentni

i aspekti Lombros-ove teorije o „rođenom kriminalcu“, jer je podržao tezu da je sklonost kriminalu atavistički povratak na preistorijske tipove ljudi. Kao i mnogi drugi danski psihijatri iz tog vremena, Wimmer se zalagao za poboljšanje rase kroz prohibiciju braka, pobačaje i sterilizaciju: »Cilj ovih mera je da se prevenira rođenje individue koja je, zahvaljujući naslednim osobinama, kao što su ludilo, izloženost bolestima i mentalnoj abnormalnosti, osuđena da živi, manje ili više nesrećno, ili da vodi štetan život, sa malo sreće i benefita za sebe.. Sterilizacija sigurno bolesnih osoba i psihopata, posebno onih koji su moralno degenerisani ili otvoreni kriminalci; osoba sigurno oslabljenog mentalnog zdravlja, osoba ispod prosečnih intelektualnih sposobnosti i epileptika; sigurno hroničnih alkoholičara; i možda nekih drugih osoba sa naslednim neurološkim i drugim fizičkim poremećajima, to je zamisao koja zavređuje diskusiju, uz visok stepen otvorenosti uma».

Britanski psihijatar Sir Aubrey Lewis (1974) je, u svom istorijskom pregledu istraživanja i teorije psihopatije, komentarisao: «Ustanovljena je preokupacija sa nozološkim statusom koncepta... njegove forenzičke implikacije, njegove subpodele, ograničenja, prikladnost poistovećivanja psihopatske ličnosti sa antisocijalnim ponašanjem.... Efekti čitanja solidnog dela literature su obeshrabrujući; ima toliko mnogo teoretisanja, ponavljanja argumenata i terapijske klonulosti».

Isti zaključak dat je blizu 40 godina ranije – bez obzira da li su u tadašnjim shvatanjima psihopatske ličnosti bile, ili nisu, bile sinonimi sa otvoreno antisocijalno ponašanje. Naime, Patridge-ov (1930) detaljan pregled tada prevalentnih koncepcija psihopatije počeo je na sledeći način: «Ideje koje se odnose na psihopatsku ličnost su rasplnute i široko rasute, i po psihijatrijskim i po kriminološkim radovima. Većina od toga je napisana slučajno, sporedno i uzgredno, u okviru celovitih studija delinkvencije; neki se radovi, pak, odnose na različite tipove mentalnih poremećaja u koje su uključene devijacije ličnosti». Pozivajući se na diskusije da li su psihopatija i antisocijalno ponašanje jedno te isto, Patridge konstatuje: «Postoji komparativno mala pažnja koja se posvećuje psihopatologiji, odnosno devijacijama ličnosti koje, mada distinktivne, nisu ispoljene u antisocijalnom ponašanju. Postoji pretpostavka da su, u krajnjem, neki tipovi hronično lošeg, neprilagođenog ponašanja, vidljivi produžeci, da tako kažemo, dubokih personalnih prenaplašenih obeležja». U zaključku svoje analize, Patridge se pitao da li je tendencija nozologa da se usmere na antisocijalno ponašanje psihopata, na račun dublje strukture njihove ličnosti, jednostavno pove-

*Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)*

zana sa činjenicom da su ova ponašanja očigledna. On je pisao: «Jedan razlog zbog koga se pojavila konfuzija oko, takozvanih psihopata, je taj što devijacije ličnosti, u ovim slučajevima, postaju očigledne na ranom uzrastu u distinktivnim oblicima... Glavna razlika... je da su sociopatske forme objektivnije, jedino u njihovim manifestacijama ili modelima prilagođavanja. Najzad, sociopatske su potpuniye otkrivene» (Partridge, 1930).

Pojava psihoanalize je napravila dodatnu konfuziju oko koncepta psihopatije, pogrešno ga poistovećujući sa neurozama i tretirajući poremećaj isključivo kao rezultat iskustva. Otac psihoanalize Sigmund Freud (1925), u članku "Karakter i analni erotizam," a potom u "Nekoliko tipova karaktera otkrivenih u psihoanalizi" opisuje frustrirani karakter (koji je neprekidno u očekivanju zadovoljstva), karakter koji naseda pred uspesima i karakter kriminalaca sa osećanjem krivice. Klasifikaciju karakternih tipova on daje i u delu "Libidinalni tipovi" izdvajajući erotski, posesivni i narcistički karakter (kao i njihove mešane oblike). O psihopatiji su više govorili Freud-ovi sledbenici doprinoseći boljem razumevanju psihodinamike psihopatskog poremećaja ličnosti: K. Abraham (1920) sa koncepcijama o oralnom, analnom, uretralnom i genitalnom karakteru kao tipu ličnosti; F. Aleksander (1930) koji je prvi opisao neurotični karakter i prvi razlikovao simptomatsku neurozu (sa ego-distoninim, subjektivno mučnim doživljajima), od neurotskog karaktera (sa ego-sintonim doživljajima, koja nema subjektivno mučnu ekspresiju), nego koja pogađa, pre svega, okolinu (tzv. auto i autoplastička simptomatologija).

Većina je, na to bila podstaknuta intrigirajućim Frojd-ovim člankom (1916/1925) pod naslovom: »Neki karakterni tipovi sa kojima se susrećemo u psihoanalitičkom radu«, gde Freud opisuje «čudna ponašanja koja izgledaju kao da su njihovi akteri bez karaktera». U izlaganju o dinamici subgrupa ovih slučajeva, on zastupa hipotezu da njihov «Kriminalitet potiče od osećanja krivice»:

«U analitičkom rad dolazi se do iznenađujućeg zaključka, da su takva dela urađena, upravo zato što su ona zabranjena, i pošto ih učini, akter uživa u doživljaju mentalnog olakšanja. On pati od ugnjetavajućeg osećanja krivice, kome se ne zna poreklo i pošto je izvršio nedelo, to na njega deluje olakšavajuće.» (Freud,1925). Navedeni članak bio je podsticajan za brojne

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)

docnije psihoanalitičare, u koje se ubrajaju August Aichorn, Wilhelm Reich, Karl Abraham i Franz Alexander.

Aichorn (1925) je među prvima pokušao da napravi, analitički zasnovano, ispitivanje delinkventnog ponašanja. Ističući da je površinska kontrola, nametnuta tretmanom, dovoljna da izdrži nesvesne snage pacijenata, Aichorn je napisao:

«Kada posmatramo disocijalno ponašanje ili simptome delinkvencije, kao distinktivne od delinkvencije, vidimo iste relacije kao one između simptoma bolesti i same bolesti. Paralela nam omogućava da posmatramo bežanje iz škole, skitanju, krađe i sl. kao simptome delinkvencije, baš kao što su groznica, zapaljenje i bol simptomi bolesti. Ako se lekari ograniče samo na simptome, oni, onda ne leče, neminovno, bolest. Mogućnost nove bolesti može ostati; novi simptomi mogu zameniti stare... Kada je psihičkim procesom negirana ekspresija, a determinišuća psihička energija ostaje neispražnjena, biće pronađen novi način pražnjenja, na liniji najmanjeg otpora i rezultiraće novom formom delinkvencije.»

U pozadini delinkventnog ponašanja, tvrdio je Aichorn stoji, bilo ekstremna popustljivost i preterano vrednovanje deteta od strane roditelja ili ekscesivna grubost i kriminalitet, a oboje predstavljaju pogodno tle za detetovo neprihvatanje socijalnih vrednosti. Tretirajući psihopatski poremećaj kao defekt superega, Aichorn primećuje da ova deca, ne samo da ne internalizuju roditeljske norme, već traže neodložnu gratifikaciju kroz impulsivna ponašanja.

U svom radu, Abraham (1925) je prikazao vlastito gledište razvoja psihopatskih osoba, u analizi »varalice«. Sledeći citat govori da se on, izgleda, pridružuje Aichornu u analizi uslova koji omogućavaju pojavu sa jedne strane narcističkih osobina, i sa druge strane, antisocijalnih osobina:

«Često dolazimo do rezultata o postojanju rane razmaženosti, koja intenzivira i povećava zahteve deteta za ljubavlju, do stepena koji nikada ne može adekvatno da se zadovolji (narcistički). Među delinkventima (antisocijalni), verovatnije je da sretnemo različite nesvakidašnje sudbine libida u ranom detinjstvu... Odsustvo ljubavi, ravno psihološkoj pothranjenosti, obezbeđuje predulove za ustanovljavanje disocijalnih osobina. Stvorena krajnja mržnja i bes, najpre su usmereni protiv manjeg kruga osoba, a docnije se usmeravaju protiv društva kao celine.»

Psihopatski poremećaj ličnosti Reich (1925), je označio kao "instinktom teran karakter", a docnije kao "impulsivni karakter". Tvrdio je da "superego" psihopatskih ličnosti propušta da se razvije, da napreduje. Njihovo ponašanje nije pod kontrolom ega, i kao posledica toga, ne mogu adekvatno da ograniče id, pogotovu kada je suočen sa instinktivnim izazovima, otuda rezultirajući u slobodnu ekspresiju impulsa. Suprotstavljajući impulsivni karakter onom što drugi određuju kao "neurotičan karakter" (suštinski kompulsivna ličnost), Reich je napisao:

«Kao što pravimo razliku između neurotičnih simptoma i neurotičnog karaktera, sada moramo odvojiti kompulsivne postupke, u smislu nekontrolisanih kompulsivnih dela, od generalnog ponašanja impulsivnog karaktera. U prvom slučaju, izgleda kao da postoji ograničeno strano telo unutar drugačije, ustrojene ličnosti koga ličnost osuđuje.. impulsivne osoba je ..samo retko prepoznata kao patološka..Akcije impulsivne osobe nikada ne izgledaju kao da su besmislene, kao što izgledaju akcije kompulsivnih neurotika i one su racionalizovane do mnoga većeg stepena».

Za razliku od dotadašnjih, monosimptomskih pristupa, tridesetih godina prošlog veka, pojavljuju se gledišta da je psihopatija kombinacije sasvim određenih svojstava ličnosti, preciznije sindromska shvatanja psihopatije čiji glavni predstavnici: Henderson, bračni par Williem i Joana Mc Cord, kao i Hanss Hoff u klasičnoj, a Leopold Szondi u dinamskoj psihologiji.

Mc Cordovi (1964) su psihopate opisali na osnovu sledećih šest simptoma: asocijalnosti, impulsivnosti (manifestuje se u dominaciji principa zadovoljstva na račun principa realnosti, tj, u težnji ka trenutnom zadovoljstvu nagonskih i drugih potreba bez mogućnosti odlaganja i zrelog sagledavanja posledica takvog reagovanja, a ova osobina ukazuje na izraženu infantilnost, odnosno na opštu psihičku nezrelost), nepostojanosti (manifestuje se čestim menjanjem radnog mesta, mesta boravka i čestim menjanjem partnera i supružnika), odsustvom savesti, nesposobnošću da oseti ljubav (zbog čega su veze nestabilne, odnosi sa ljudima površni, povišen je narcizam i osećanje usamljenosti, a ukazuje da je poreklo ovog defekta još u detinjstvu) i agresivnosti.

Mc Cordovi tvrde da je svaka psihopatska ličnost agresivna, tj. da je agresivnost važan dijagnostički simptom poremećaja.

Vodeći britanski teoretičar toga doba, D.K. Henderson (1939), pravi razliku između agresivnih, pasivnih i kreativnih psihopata. Po njemu, psihopatske osobe nikada nisu naučile da kontrolišu svoje nagone i impulse, zbog čega, od najranijeg detinjstva, predstavljaju problem samima sebi, roditeljima i društvu i celog života se ponašaju kao opasna deca. Psihopatski sindrom u ovoj konceptualizaciji, odlikuju: neadaptiranost, buntovnost, asocijalnost, abnormalnost, opšta psihička nezrelost i oskudna sposobnost učenja iz vlastitog, a još manje iz tuđeg iskustva i potpun nedostatak grize savesti.

Henderson je tvrdio da se psihopatske osobe osećaju kao da su izgnanici, da ih retko drugi razumeju, stigmatizovani su i nepravedno proglašeni žrtvenim jarcima. Pošto je bio poznat u britanskim krugovima, njegovo gledište je brzo izazvalo pažnju i podstaklo mnogo rasprave. Posebno zaključak o postojanju pasivno-neadekvatnog tipa psihopate, koga su mnoge njegove kolege psihijatri smatrali i dijagnostikovali neurotičarima; čak je kontroverznije izgledao njegov predlog „kreativnih psihopata“, briljantnih, agresivno aktivnih, istaknutih, ali sumornih osoba. Ali žestoke rasprave koje je izazvalo ovo stanovište nisu bile utemeljene na suprotstavljanju empirijske argumentacije, ili teorijske logike, već pre, posledica terminološke konfuzije i zaključka u vezi sa obimom sindromskog prostora.

Prema Millonu i dr. (1998), danski teoretičar Hjalmar Helweg je 1939. publikovao svoju „Forenzičku psihijatriju“ u kojoj je u konstitucionalnu psihopatiju uključio i abnormalnosti ličnosti i simptome kao što su kleptomanija ili piromanija. Po njemu je konstitucionalna psihopatija «konstitucionalna abnormalnost, jer je ona urođena ili stečena tako rano da određuje razvoj karaktera».

Tokom ovog perioda značajna epidemiološka istraživanja izvedena su u Danskoj (prema Millon i dr. 1998). Stromgren je otkrio da je prevalencija psihopatije bila 1.17% u census studiji populacije ostrva Bornholm i pronašao je da je učestalost psihopatije tokom deset godina bila 4.61% u seoskim oblastima Danske. Fremming (1947 prema Millon i dr. 1998) je smatrao da je psihopatija konstitucionalna, da je posledica, bilo genetičkih uticaja, ili u nekim slučajevima lezija centralnog nervnog sistema, nastalih prenatalno, perinatalno ili tokom ranog detinjstva. U epidemio-

loškoj studiji, on je dijagnostikovao 122 psihopata (65 muškaraca i 57 žena) što je govorilo da je prevalencija poremećaja 3%. Većina muških psihopata bila je socijalno nestabilna, dok su žene psihopate češće bile labilnog raspoloženja. Fremming se zalaže da se u slučaju psihopatije, preporučuju eugeničke mere (sterilizacija) ili da one budu obavezne.

Tridesetih godina XX veka je prvo ozbiljnije ispitivanje odnosa psihopatije i kriminalnog ponašanja iz psihoanalitičke perspektive obavio Alexander (1930). U njegovoj knjizi „Psihoanaliza ukupne ličnosti“ govori se o četiri nivoa psihopatologije ličnosti: neuroze, neurotični karakter, psihoze i istinski kriminalitet. Nivoi patologije su poređani progresivno po sekvencama, tako da odslikavaju sve manje i manje nivoe sposobnosti ega da ograniči nesvesne impulse, neurotično ispoljavanje sve većeg kapaciteta i, najzad, pojavu kriminala. Alexander je verovao da neurotični karakter leži u osnovi ličnosti psihopata: «.. Njihovo ponašanje potiče od nesvesnih motiva, koji nisu direktno dostupni uvidu, odnosno nemaju pristup njihovoj svesnoj ličnosti. Prebacivanje, ukor ili kažnjavanje koje dolazi iz okoline je beskorisno, kao i njegova vlastita „odlučna“ rešenost: „sutra počinjem novi život“...»

«Po principu acting out-a, neurotični karakter abreaguje svoje konflikte pre nego što ih transformiše na intrapsihički nivo. Ogromna većina takvih individua, terana neurotičnošću, nesvesnim motivima da neodložno izvrši prestup, da se ogreši o zakon, a onda da traži kažnjavanje, pre ili kasnije, nađe se s one strane zakona. Njihovi životi su puni dramatične akcije. Nešto se uvek dešava, kao da su oni, literalno govoreći, terani demonskom kompulzijom. Ovoj kategoriji pripadaju pustolovi avanturisti, čije mnogostruke aktivnosti izražavaju revolt protiv javnog autoriteta. Oni uvek izdejtstvuju da budu kažnjeni, iz njihove krajnje subjektivne perspektive, nepravedno. Ali ne sme se pomisliti da su analitički modeli psihopatije naivni, o čemu svedoče redovi iz Alexander-ove studije: «Koreni kriminala» (1935), koji pokazuju da psihopatsko ponašanje, reflektuje neobjašnjivu međuigru između intrapsihičkih procesa, socijalnih snaga i konstitucionalnih dispozicija.

Glavna razlika između neuroza i kriminalnog ponašanja je da u neurozama, emocionalni konflikti rezultiraju u simbolične gratifikacije ili nezadovoljene impulse, dok u kriminalnom ponašanju oni vode do otvorenog protivzakonitog ponašanja. Takve potrebe koje su frustrirane ekonomskim uslovima ...ne mogu biti zadovoljene tako brzo, simboličnim gratifikacijama, fantazijama, kao što mogu emocionalne tenzije ljubavi i mržnje. Emocionalni konflikti i deprivacije u

*Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)*

detinjstvu, ozlojeđenost na roditelje i vršnjake nalaze moćne saveznike u ozlojeđenosti protiv socijalne situacije, a njihova kombinacija stvara emocionalnu tenziju, koja uz pomoć produkata fantazije, koji se pokazuju kod neurotičnih simptoma, traga za realističnim izrazima kriminalnog ponašanja i ne može biti olakšana drugačije, jedino vršenjem krivičnih dela».

Slično Alexander-u, docnije, o ovoj temi pišu i drugi, recimo Kartman (1941), Fenichel, (1945) i Levy (1951) koji se u objašnjenju kriminalnog ponašanja, takođe, pozivaju na intrapsihičke procese i rane relacije dete-roditelj.

Kartman (1941) razlikuje dve varijante psihopatije „idiopatsku“ i „simptomatsku“. Idiopatska je prava, istinska psihopatija, po tome što su oni konstitucionalno, bez osećanja krivice, neosetljivi na osećanja drugih i predisponirani na sticanje i agresivnost. Nikakva životna istorija niti psihički razvoj, izgleda da ne mogu da se uzmu kao faktori uticaja na njihovu antisocijalnu sklonost. Simptomatsku grupu čine neurotici koji „paradiraju“ kao psihopati; a slični su Alexandrov-om neurotičnom karakterom. Kartman ih nije smatrao istinskim psihopatama, jer njihove akcije mislio je, potiču od nerešenih nesvesnih teškoća.

Levy (1951) predlaže drugačiju kategorizaciju, zasnovanu na različitom ranom iskustvu psihopata i deli ih na „deprivirane“ i „popustljive“ psihopate. Takva tipologija je koncepcijski slična i Millon-ovoj distinkciji između »antisocijalnih« i »narcističkih“ psihopata, pri čemu su prvi proizvod surovog roditeljstva, nezdravo strogog gajenja, a drugi su rezultat roditeljskog preceñivanja.

Sledeći Reich-ova razmišljanja, Fenichel (1945), pripadnik psihoanalitičke škole naglašava važnost distinkcije između antisocijalne impulsivnosti i neurotičnih kompulzija. Te iste godine drugi psihoanalitički teoretičar, Friendlander (prema Millon idr, 1998) je isticao činjenicu da karakterna struktura psihopatske dece, ostaje pod dominacijom principa zadovoljstva, bez adekvatno razvijenog superega. Eissler (1949) je u svojoj analizi delinkventnog acting out ponašanja portretisao kriminalno ponašanje, kao znak težnje psihopatskih delinkvenata da se vrate, i nadoknade, prvobitno osećanje omnipotencije, koje je bilo teško oštećeno, surovo povređeno u detinjstvu. Pateći od nepravdi i osujećenja, psihopati se, kao deca, osećaju duboko prevarenim,

ostaju nepoverljivi, narcistični, uobraženi, tragaju za materijalnim bogatstvom i zavisni su od rizika i uzbuđenja.

Hervey Cleckley (1976) je u njegovoj knjizi „Maska zdravlja“ (prvi put objavljenoj 1941.) predložio zamenu termina psihopatija, kategorijom »semantička demencija«, jer je smatrao da je primarna osobina psihopatskog sindroma - tendencija osobe sa psihopatskim poremećajem ličnosti da kaže jednu stvar, a da učini drugu. Mnogo značajnija od predloga nove nomenklature, koja je privukla malo sledbenika, bila je jasnoća Cleckley-evog opisa psihopatije uz pomoć šesnaest distinktivnih kliničkih kriterijuma, među kojima su: nedostatak osećanja krivice i kajanja, nesposobnost da vole, impulsivnost, površan šarm, nesposobnost afektivnog vezivanja, odsustvo empatije, egocentričnost, manipulativnost, nesposobnost da uče iz iskustva, smanjena anksioznost, visoka verovatnoća činjenja krivičnih dela itd. Pažnju stručne javnosti privukla je i autorova tvrdnja da se ove osobe mogu naći, ne samo u zatvorima, nego i u celom društvu, čak da imaju najrespektabilniju ulogu i okruženju. Cleckley (1941) to ilustruje primerima „uspešnih“ pojedinaca. On je napisao: «U ovim ličnostima... često postoje veoma duboki poremećaji. Istinske razlike između njih i psihopata koji kontinualno idu u tamnicu ili u psihijatrijske bolnice je to da oni, daleko bolje i konzistentnije, zadržavaju spoljni izgled kao da su normalni. Glavna razlika ... možda leži u tome da li je maska, tj. fasada psihobiološkog zdravlja proširena na površan materijalni uspeh».

Cleckley je dao vredan doprinos u proučavanju psihopatskog poremećaja ličnosti, ali kako koncept psihopatije nastavlja da se razvija, naglasak se u ispitivanju sve više pomerao, od osobina ličnosti, prema specifičnim bihevioralnim manifestacijama poremećaja. Zbog toga su «Mnogi psihopati iskliznuli kroz dijagnostičke pukotine» (Millon, Simpson, Smith, Davis, 1998).

4. NOVIJE KONCEPCIJE PSIHOPATSKOG POREMEĆAJA LIČNOSTI

Pedesetih godina prošlog veka Američka oficijelna psihijatrijska nomenklatura (APA) je pojam »psihopatija«, zvanično promenila u »sociopatska ličnost«, želeći da se izbegne nepoželjno značenje pojma psihopatija u smislu konstitucionalne neizlečivosti. Sociopatski poremećaji ličnosti

sadržali su pet podtipova: antisocijalni, asocijalnu reakciju, seksualne devijacije, alkoholizam i narkomaniju. Primarni poremećaj psihopata, u skladu sa konceptom sociopatije, ima poreklo i ispoljava se u društvenim odnosima i prilagođenosti na sredinu, a ne u sferi njihovih ličnih tegoba, jer ih oni i ne osećaju. Seksualne devijacije i narkomanija, tj. zavisnost od droga, samo su patognomične za takve sociopatski poremećene ličnosti i nisu ograničene na ovu grupu.

U SSSR-u 1969. godine, u Statističkoj klasifikaciji, bolesti, trauma i uzroka smrti, zadržava se termin psihopatija, iako je svetska zdravstvena organizacija još 1957. god. zauzela stav da se ne govori o psihopatijama. A i u IX reviziji klasifikacija bolesti Svetska zdravstvena organizacija za psihopatiju koristi pojam poremećaji ličnosti, pri čemu se oni kategorišu u četiri podgrupe: 1. Antisocijalne ličnosti koje uključuju sledeće podtipove: antisocijalne ličnosti, konstitucionalna psihopatska stanja i psihopatske ličnosti sa antisocijalnim tendencijama; 2. Asocijalne ličnosti sa sledećim podtipovima: asocijalna ličnost, nedostatak moralnih normi, patološka lažljivost i psihopatska ličnost sa amoralnim tendencijama; 3. Seksualne devijacije sa podtipovima kao što su: egzibicionizam, fetišizam, sadizam i druge seksualne devijacije i 4. druga i nespecifična stanja.

U drugom izdanju DSM-II iz 1968. »sociopatska ličnost menja se u «poremećaj ličnosti antisocijalnog tipa», a tako dijagnostikovane osobe, opisane su kao nesocijalizovane, impulsivne, bez osećanja krivice, sebične, bezosećajne i propuštaju da uče iz iskustva. U ovoj kategorizaciji, međutim, nije bilo nikakvog kriterijuma, koji bi omogućio standardizovano istraživanje.

Među poznatijim autorima koji su doprineli razvoju konstrukta sredinom XX veka, bio je psihijatar Georg K. Sturup (1968), pionir napora u konceptualizaciji, implementiranju i evaluaciji tretmana psihopatskih kriminalaca. Sturup je, oko 30 god., bio na čelu Herstedvester zatvora u Danskoj. U svojoj knjizi iz 1968. god., «Tretiranje nemogućih za tretman», opisao je svoj koncept psihijatrijskog tretmana implementiran na Herstedvester-u. Cilj njegovog tretmana bio je rehabilitacija psihopatskih prestupnika, kroz jačanje samopoštovanja i odgovornosti; Sturup-ov princip nije bio da nametne tretman kao obavezan, već da motiviše osuđenike da im učini tretman dostupnim, kada su bili motivisani. Primenjeni psihoterapijski metod autor

naziva «integrirana individualizovana grupna terapija», ali je u programu tretmana, takođe, korišćen milje institucije.⁷

Socijalno-interpersonalni model psihopatskog poremećaja ličnosti najjasnije je formulisano u radu Leary-a (1957), u njegovom opisu «prilagodivosti kroz buntovništvo, nedisciplinovanost, neposlušnost». Leary podvlači zajedničku motivaciju karakterističnu za nekoliko poremećaja ličnosti. Podgrupa, po Leary-evim rečima «nepoverljivih, sumnjičavih», najbliža je onom što mi danas smatramo da su tipične manifestacije i ciljevi ponašanja psihopata. Portretišući ih, Leary je napisao: «Osobe koje su iskusile prošla odbijanja poniženja ili ozlede, doživljavaju izvesnu lagodnost i nagradu u razvijanju buntovničke zaštite. Suština ove operacije sigurnosti je zloćudno odbacivanje konvencionalnosti. Verovanje u druge, kooperativnost, saradljivost i druželjubivost, izgleda da uključuje izvestan gubitak individualnosti, davanje, deljenje ili verovanje, zahteva žrtvovanje čistog narcizma i nekih preostalih ostataka kritičnih funkcija buntovničkog prilagođavanja.. Nasuprot ovom..oni doživljavaju buntovničku slobodu, zadovoljstvo u odbacivanju konvencionalnog, a ushićenje u izazovima tabua, u izvršenju krivičnih dela».

Sredinom prošlog veka ostvaren je i značajan empirijski doprinos učvršćivanju konstrukta psihopatije, posebno kroz rad psihologa, Hans Eysenck-a (1970, 1976). Eysenck je pružio empirijsku evidenciju za tezu da psihopati poseduju nasledne dispozicije temperamenta ka ekstrasverziji, koja ih čini sklonim ka sticanju antisocijalnog ponašanja. Prema Eysenck-ovoj teoriji učenja, ekstraverti se teže uslovljavaju, pa su stoga, nasuprot normalnim, u stanju da samo do minimalnog stepena usvoje sistem vrednosti njihove socijalne grupe. Međutim, Eysenck-ove teze su ostavile nejasnim mnoge detalje u vezi sa psihopatskim razvojem, odnosno sa dimenzijom psihoticizma povezanom sa psihopatijom, a laboratorijska evidencija je za tu, centralnu pretpostavku, po rečima njegovih kritičara, prilično oskudna, iako je njegova teorija kriminala neosporno jedna od najcelovitijih i najuticajnijih psiholoških teorija kriminala uopšte.

⁷ Uz to je bio korišćen psihofarmakološki i operativni tretman, uključujući i kastraciju seksualnih prestupnika.

Dok je Eysenck-ova teorija ostala na pretpostavci o konstitucionalnoj dispoziciji, drugi teoretičari učenja psihopatsko ponašanje objašnjavaju uz pomoć vikarijskog učenja i potkrepljenja. Tako Bandura i Walters (1959) nude model socijalnog učenja i posebnu pažnju posvećuju ulozi interakcija dete – roditelj. Primera radi, hostilni roditelji mogu služiti kao modeli, pa deca imitirajući ih, usvajaju antisocijalne relacije sa drugima. S druge strane, roditelji mogu nagrađivati i kažnjavati na način koji proizvodi stil površne ljubaznosti, pod čijim se velom kriju fundamentalno devijantni stavovi. Serija studija delinkventne populacije, Quay-a i saradnika (Quay, 1964, Quay&Werry, 1979) koristi multivarijatne statističke tehnike, da bi se identifikovali distinktivni klasteri, odnosno tipovi. Kroz ponovljeno ispitivanje populacije na različitim uzorcima, ustanovljeno je četiri uzorka karakteristika: poremećaji ponašanja, model anksioznost-povlačenje, uzorak nezrelosti i socijalizovano-agresivni poremećaji.

U literaturi se posebno ističe empirijski pristup ostvaren u radu Robinsa (1966) i kolega, u kome su autori pokušali da razmrse enigmu šta u fazi maloletništva prethodni odrasloj psihopatiji i antisocijalnom poremećaju ličnosti. Vredno pomena u ovim nalazima je velika podudarnost ponašanja koju su pokazale osobe specifikovane kao psihopatske ličnosti u Robinson-ovoj, metodološki dobro dizajniranoj follow up studiji slučajeva delinkvencije, sa onim što je opisivao Kraepelin 50 godina ranije. Inače, navedene Robinsonove rezultate, čini tako istorijski značajnim činjenica da oni obuhvataju, gotovo do detalja, dijagnostičke kriterijume objavljene u DSM-III definiciji antisocijalnog poremećaja ličnosti (American Psychiatric Association, 1980).

Sedamdesetih godina prošlog veka, psihoanalitički orjentisan teoretičar B.Bursten (1972), zagovara stanovište da je suštinske osobina klasičnih psihopata njihova potreba da poboljšaju i učvrste vlastitu samoprocenu, «budući da je psihopata prezren od drugih, te ima potrebu da i on na njima nešto učini». Osobe sa psihopatskim poremećajem ličnosti B.Bursten naziva „manipulativne ličnosti“:

«Ova konceptualizacija počinje da baca izvesno svetlo na to zašto nam se čini da psihopati ne uče iz iskustva; Mi gledamo pogrešno iskustvo. Često su ovi ljudi sasvim dobri u ispitivanju socijalnih situacija i uče. Zaista, njihova izrazita bistrina, oštroumnost i sposobnost da procenjuju situaciju, inspiriše, istovremeno, naše

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)

divljenje i našu ljutinu. Oni su dobro naučili, iz iskustva, šta da očekuju u izvesnim situacijama. Pa ipak, ponašanje psihopata nas zbunjuje, dovodi u nedoumicu, jer mi imamo pogrešno razumevanje šta je glavni cilj, svrha njihovog ponašanja... Opisujući takve ljude kao manipulativne ličnosti, prevazilazimo mešanje psihijatrijskih koncepata i koncepata koji uključuju prestupe protiv društva. Manipulacija je interpersonalni događaj koji ostaje u velikoj meri na nivou unutrašnje dinamike manipulativne ličnosti...

To pomeranje od antisocijalnog poremećaja ličnosti, do manipulativne ličnosti, može da pomogne u daljem razdvajanju sklopa ličnosti, od socijalnog konflikta. Zaista, ima puno ljudi koji su iznutra terani da manipulišu i koji ne ulaze u ozbiljne konflikte sa društvom. Ljudi sa sličnim karakternim strukturama, mogu manifestovati svoje dinamičke procese na raznovrsne načine, zavisno od opcija za ekspresiju koje im društvo nudi. Kategorija „uključuje neke uspešne biznismene, političare, direktore.. kao i one koji dolaze u otvoren konflikt sa društvom«. Burstenova preporuka da se, umesto psihopatskog odnosno antisocijalnog poremećaja ličnosti, koristi naziv manipulativne ličnosti, žustro je kritikovana, ali se kao relevantna uzima njegova tvrdnja da manipulativne ličnosti mogu da se nađu u svim sektorima društvenog života.

O psihopatama Fromm (1978) govori kao o „eksploativno-sadističkom karakteru“: »Kod njih pronalazimo pasiju za eksploatacijom i kontrolom. Kod takvih ljudi, sadistički impulsi su konstantno u pokretu, aktivni, čekaju samo na odgovarajuće situacije i podesne racionalizacije da bi bili pokrenuti.“ Slično Horney i Fromm je predvideo izuzetke, za vezu između seksualnog i sadističkog ponašanja:

«Sadizam (i mazohizam), kao seksualne perverzije, čine samo deo širokog iznosa sadizma ... uključenog u seksualno ponašanje. Neseksualna sadistička ponašanja, koja imaju za cilj izazivanje fizičkog bola, u krajnjem i do smrti, imaju za svoje objekte bespomoćna stvorenja, bilo ljude ili životinje. Mentalna okrutnost, želja da ponizi i da povredi drugu osobu, njena osećanja, je, verovatno, čak rasprostranjenija nego fizički sadizam. Ovaj vid sadističkog napada je sigurniji za sadiste: na kraju krajeva, nije upotrebljena nikakva fizička snaga, već samo reči. Sa druge strane, patnja izazvana psihičkim bolom, može biti toliko intenzivna, čak i veća nego ona izazvana fizičkim. Ja pretpostavljam da je srž sadizma, zajednička za sve njegove manifestacije, pasija da se ima neograničena kontrola nad ljudskim bićem. Terati nekog da izdrži bol, patnju ili poniženja, bez mogućnosti da sebe odredi, je jedna od manifestacija apsolutne kontrole... Većina sadizma je zla. Kompletna kontrola nad drugim ljudskim bićem, znači njegovo invalidiziranje, obogaljivanje, remećenje. Rečju, znači ometati ga i isprečiti mu se na putu» (Fromm, 1978).

Shapiro (1981) se pridržava fundamentalnih analitičkih zamisli Fromm-ovog koncepta sadizma i mazohizma,⁸ ali ukazuje da sadizam može, uz degradirajuće ambicije imati i agresivne ciljeve: «Ciljevi sadizma su, kao što sam rekao, ne samo da se žrtva načini da pati, već posebno, da se ponizi ili da se degradira, da se oseća bespomoćno ili da se »stavi na svoje mesto», ili da joj se «pokaže ko je bos». Uobičajeno, sadista želi da učini da se njegova žrtva oseća smešno i malo; u najekstremnijem slučaju, sadista želi da žrtvu zlostavlja na takav način da uništi njeno samopoštovanje, slomi njenu volju, i učini da se ona preda. To je specijalna vrsta agresivnih ciljeva. Ovo gledište uzima u obzir mnoge aspekte sadizma: npr, važna je činjenica da sadističke ličnosti regularno biraju žrtve iz redova onih koji su im subordinirani, ili komparativno slabiji, one koje mogu da kontrolišu..Postoje aspekti okrutnosti i sadizma, koji, kako meni izgleda, ne mogu verovatno, prihvatljivo biti objašnjeni bilo kojim nivoom interesa, izuzev, jedino, kontrolom drugog pojedinca. Agresivna satisfakcija - satisfakcija u patnji drugih, kao takvoj, možda čak omraženih – je suštinski i neporecivi deo sadizma».

Svoje psihoanalitičko teorijsko gledište psihopatije, Shapiro (1981) je značajno obogatio kognitivnom perspektivom. Iako se, istina, ne poziva direktno na psihopatski poremećaj ličnosti, on je, elaborirajući glavne karakteristike „impulsivnih stilova“, obuhvatio centralne karakteristike onog što u sadašnjoj DSM-IV nomenklaturi označavamo kao antisocijalni poremećaj ličnosti:

⁸ Za razliku od Fromma i drugih autora, Avery (1977) sadističko-mazohističko udruživanje posmatra drugačije: kao iznalaženje utočišta. Prema Avery-ju, ove relacije se odigravaju pod striktnim okolnostima; uzajamna prodaja udaraca, šamara, provokacija, kazni i uvod u krivicu, u kojoj oba partnera, precizno znaju šta je goruća tačka u njihovoj vezi. Tragajući za razumevanjem logike zadržavanja živopisnosti i šarma veze, Avery konstatuje: «Teza koja se sada pojavljuje je da je raskid, prestanak veze imanentan; i desi li se, slabiji, partner, u većoj potrebi, će pretrpeti veći gubitak. Kao u pokeru, to košta, nešto, da se izazove ova teza. Pokoravanje, zastrašivanje, pretnje, znače da je neko prihvatio podređivanje, odnosno bolniju poziciju. Međutim, patnja, bol je prirodna granica odnosa. Izazvanjem, onog ko preći moguće je da se on pobedi – to znači da se postane dominantan, ako pretnja nije suštinska. Ukoliko bi se odluka pretnje materijalizovala, međutim, onda se rizikuje najveća, krajnja opasnost - odvajanje».

*Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)*

«Po mnogo čemu, psihopate su veoma dobar model impulsivnog stila. Na temeljan, pervazivan način, ispoljavaju ono što je za druge ljude samo povremena reakcija. Ponašaju se zavisno od toga šta im je trenutni prohtev, čud, čef. Njihovi su ciljevi brza, konkretna napredovanja, uspjesi, a njegova interesovanja i talenti su na neki način i sredstva. Nedostak planiranja je samo jedna osobina stila kognicije i razmišljanja u kome su aktivna koncentracija, kapacitet za apstrakciju i generalizaciju, i reflektivnost uopšte, umanjeni. Ako kažemo da pažnja impulsivne osobe ne traga aktivno i analitično, moramo dodati da je njegova pažnja sasvim lako i kompletno sakupljena; ali usmerena je tako da on vidi ono što je po njemu istaknuto, a to što je po njemu istaknuto, nije jedina, početna tačka kognitivnog integrativnog procesa, već je to u suštini, njegov zaključak».

Među savremenicima koji su doprineli razvoju konstrukta psihopatije, odnosno antisocijalnog poremećaja ličnosti je i Theodore Millon. Njegov model „psihopatskog ponašanja“ integriše psihodinamska i razvojna stanovišta, a sam koncept “aktivno-nezavisne” ličnosti (psihopatije), poslužio je kao osnov za kategoriju „antisocijalna ličnost“ u DSM-II klasifikaciji mentalnih poremećaja iz 1980. (APA, 1980): «Ovaj model odlikuje se samo-asertivnošću, hostilnim temperamentom i socijalnom prisilom i ponižavanjem. Postoji ponos u samo-pouzdanosti, neosetljivosti i veoma izraženoj kompetitivnoj vrednosti, dovedenoj do ključanja. Maliciozne tendencije ličnosti su projektovane spolja, okidajući česte izlive gneva i eksplozivne ljutine. Osvetoljubiva gratifikacija pribavlja se uz pomoć ponižavanja, povređivanja i dominiranja nad drugima. Primetna je prenaplašena volja da se rizikuje i napravi šteta, primetna je i neustrašivost u suočavanju sa pretnjama i akcijama kažnjavanja; Otvoreno antisocijalno ponašanje (kao što su hapšenja, saobraćajni delikti, česte tuče), zajedničko je adolescentnim i postadolescentnim agresivnim ličnostima, ali i za izvesne socioekonomske subpopulacije. Međutim, većina ovih ličnosti, ne pokazuje flagrantno antisocijalno ponašanje, nalazeći zakonske (nesankcionisane) šupljine u konvencionalnim ulogama».

Kriterijumi za antisocijalni poremećaj ličnosti u DSM-IV (1994) kao i DSM-III, DSM-III-R su suštinski, ostali slični onima iz DSM-II. Vezani su za spolja vidljivo antisocijalno i kriminalno ponašanje, a obuhvataju: kršenje socijalnih i zakonskih normi i ponovljeno vršenje krivičnih dela koja su osnov za ponovljena hapšenja, varanje i manipulativnost ispoljene u ponovljenom laganju korišćenju lažnih imena, prevarama, koje za cilj imaju ličnu korist ili zadovoljstvo, impulsivnost ili nedostatak planiranja unapred, iritabilnost

i agresivnost ispoljene kroz ponovljene tuče i nasilne delikte, nepromišljenost u ponašanju bez obzira na posledice po sigurnost sebe i drugih, dosledna neodgovornost i bezosećajnost i nedostatak osećanja krivice i kajanja itd. Slično je i sa ICD-10 kriterijumima za dijagnostiku psihopatije koja se u ovoj nomenklaturi naziva disocijalni poremećaj ličnosti. Shodno ovoj nomenklaturi kao disocijalni poremećaj ličnosti dijagnostikuju se osobe koje u ponašanju ispoljavaju: grubu nezainteresovanost za osećanja drugih, nemogućnost održavanja trajnih veza iako ne postoje teškoće da se one uspostave, izrazito nisku toleranciju na frustracije i nizak prag ispoljavanja agresije uključujući i nasilje, izraženu sklonost ka okrivljavanju drugih ili ka uvredljivim racionalizacijama ponašanja koje ih dovede u konflikt sa društvom.

Hronološki razvoj vodi nas do stanovišta Otto Kernberg-a (1989). Integrišući gledišta mnogih psihoanalitičkih prethodnika, Kernberg preporučuje hijerarhijsku diferencijaciju među osobama sa antisocijalnom prirodom, označavajući ih od najmanje, do najteže poremećenih. Osobe sa psihopatskim poremećajem ličnosti, po njemu, poseduju fundamentalne karakteristike narcističke ličnosti, a uz to, i neuobičajenu patologiju u svom osećanju moralnosti – tj. u sferi superega. Kernberg posebnu pažnju posvećuje sindromu koji on naziva »malignantni narcizam«, modelu ličnosti koga karakteriše kombinacija: narcističkog poremećaja ponašanja, antisocijalnog ponašanja, ego-sintone agresivnosti ili sadizma⁹ i snažnu paranoidnu orijentaciju.

Po Kernberg-u (1989): «Tipični simptomi narcističke ličnosti ispoljavaju se u oblasti *patološke ljubavi prema sebi*: krajnja samousmerenost i samo-centriranost; grandioznost i derivirane karakteristike egzibicionizma, stav superiornosti, neumornosti i preterane ambicioznosti; prevelika zavisnost od divljenja drugih, snižena emocionalnost... S obzirom na oblast *patoloških objektnih relacija* kod ovih pojedinaca predominiraju simptomi neuobičajene zavisti, ljubomore (i svesne i nesvesne), dezevaluacija drugih kao odbrana protiv zavisti; eksploativnost reflektovana u pohlepi, grabežljivosti, prisvajanju ideja, vlasništva ili ovlašćenja drugih .. *Bazična ego stanja* ovih ljudi okarakterisana su hroničnim osećajem usamljenosti, gladi za stimulusima i difuznim osećajem besmislenosti života. Uz to, svi oni predstavljaju, do

⁹ usmerenog prema drugima ili prema sebi, koji docniji proizvodi izopačen, prožimajući osećaj trijumfa i samo-sakaćenja ili suicida

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)

izvesnog stepena, patologiju superega. Uobičajena superego patologija narcističkih ličnosti uključuje nesposobnost da se iskuse tuga, žalost, mračna, samorefleksivna, teška raspoloženja sram i krivica...”

Savremeni analitičar, Michael Stone-a (1993), istraživao je „anale kriminala“ antisocijalnih ličnosti i biografije ozloglašanih i violentnih pojedinaца, koje je on dijagnostikovao kao psihopate. U pregledu nalaza svog ispitivanja Stone je napisao: «Forenzički specijalisti spominju nekoliko osobina ličnosti, među njima se neke, sa neuobičajenom učestalošću pominjani kod osoba koje ubijaju: Neposlušnost, buntovništvo i agresivnost su opšteprisutne, a to važi i za lažljivost, obmanjivanje i socijalnu izolaciju. Ubice su, tipično, opsednute prevelikom mržnjom i impulsivnošću. Ovi atributi, posebno kada su podgrejani uz pomoć alkohola, vode do epizoda pobesnelosti, upotpunjenih eksplozivnim ispadima i violentnim ponašanjem, uperenim protiv drugih».

Opisujući mnoge oblike psihopatije sa izraženom bezosećajnošću, Stone (1993) upozirava da su oni posebno otporni na terapijske napore, a naročito su destruktivni sledeći: «Despotski bosovi čija zagriženost i nesenzitivnost radna mesta pretvara u sobe za torturu, a oni su dobro poznati svima ... Sigurna eksplozivna narav violentne osobe, zaustavljena je, na kratko, posle ubistva, ali u žižu pažnje autoriteta oni ubrzo dolaze zbog patološke ljubomore ili maltretiranja supruga...Ludi za moći, narcistički lideri čine istinski grupu nemoguću za tretman...Lažljivi, neiskreni psihopati krađu, a uz lopovluk, odaju se prevarama, oslonjeni na svoj šarm i veštinu u varanju i eksploataisanju drugih... tačno je da se za lidere ljudi za moći, može reći da su oni stanovnici carstva zla. Carstvo zla definisano je prisustvom zlobe, i malicioznosti: aktivne želje da se povredi drugi ..dovoljne da dovede do moguće psihološke smrti žrtve».

Beck, Freeman idr. (1990) nude objašnjenja ponašanja osoba sa psihopatskim poremećajem ličnosti iz kognitivne perspektive. Ne modifikujući konvencionalno gledište karakteristika poremećaja, oni u prvi plan stavljaju prenaplašena disfunkcionalna verovanja, koja odlikuju mnoge aspekte antisocijalnog ponašanja: «Ove ličnosti vide sebe kao usamljenike, autonomne i snažne. Neke od njih su bile zlostavljane i loše tretirane od strane društva i zbog čega opunomoćuju viktimizaciju drugih, verujući da na to imaju pravo jer su i sami bili viktimizirani». Sržna verovanja su im «Ja moram da gledam sebe», »Ja treba sa budem agresor ili ću biti žrtva». Osobe sa psihopatskim poremećajem ličnosti su, takođe, uverene da «su drugi ljudi prostaci ..» ili «Drugi su eksploatativni i, zbog toga, ja imam pravo da ih eksploatišem». Ova osoba veruje da je ona opunomoćena da krši pravila – «pravila su arbitrarna i napravljena tako da zaštite one koji

imaju, nasuprot onima koji nemaju)... Automatske misli i reakcije psihopatskih osoba često su iskrivljene, uz pomoć samopotkrepljujućih verovanja, koja ističu neodložnu ličnu satisfakciju i minimiziraju budućih posledica. Verovanja koje leži u osnovi je da su oni uvek u pravu i ono isključuje mogućnost da će se dovesti u pitanje vlastiti postupci. Pojedinci mogu varirati po stepenu verovanja ili neverovanja koje imaju za druge, ali je neverovatno da potraže savet ili da ih neko vodi u vezi sa bilo kojom akcijom... Njihovo ponašanje ima tendenciju da bude neprijatno, neugodno, nepoželjno ili čak da razjari druge. Umesto evaluacije potencijalne opasnosti i beznadežnosti takvog razmišljanja, na koju im ukazuju drugi ljudi, osobe sa psihopatskim poremećajem ličnosti, sklone su da takva upozorenja poriču kao irelevantna za njihove ciljeve. Uz to, psihopatska izobličavanja, iskrivljavanja, pokazuju tendenciju gubitka vremenske perspektive (smisla za budućnost)».

U duhu tradicije međuljudskih odnosa, Benjamin (1974, 1993) označava sržne interpersonalne dimenzije psihopatskog poremećaja ličnosti: «Model neadekvatne i nemodulirane želje osobe da kontroliše druge, funkcioniše na jednostavan način. Postoji snažna potreba da se bude nezavistan, da se odupre kontrolisanju od strane drugih, ali uz istovremenu potrebu za kontrolom drugih i ograničenjem njihove nezavisnosti. Osoba sa psihopatskim poremećajem ličnosti se, obično, predstavlja na prijateljski, druželjubiv način, ali je to prijateljstvo uvek manjkavo, povezano sa nedostatkom bazične pozicije vezivanja. Psihopate ne brinu šta se dešava u selfu drugih. Interpersonalna analiza osoba sa psihopatskim poremećajem ličnosti sugerise da oni, čiji je «kriminalitet» opisan uz pomoć DSM-IV, mogu da se okarakterišu kao: neobičajeno uzimanje za sebe slobode da se ponašaju kako hoće, zavisnost od kontrolisanja drugih i nedostatak emocionalne vezanosti za druge. Ove dimenzije odnose se i na «psihopatske» advokate, doktore ili političare koji nisu dijagnostikovani po kriterijuma DSM-IV klasifikacije. Kao i kriminalci opisani uz pomoć dijagnostičkog priručnika DSM-IV i osobe unutar ovih grupa, višeg socioekonomskog statusa, zloupotrebljavaju svoje pozicije u cilju kontrole, radi kontrole. Oni nemaju nikakvih obzira prema tome kakav uticaj njihovi postupci imaju na druge.» (1993)

Za razliku od kliničkih pristupa, kritikovanih kao subjektivnih i nepouzdatih, prilično nepristrasan pristup objašnjenju psihopatskih ličnosti, ostvaren je, u neku ruku, na virtuelan, ali objektivniji statistički način, u petofaktorskom modelu Coste i Widigera (1994). Rezimirajući sindrom osobina koji, po njima leži u osnovi psihopatskog poremećaja ličnosti, ovi autori kažu: «Dijagnostički kriterijumi suštinski obezbeđu bihejvioralni set krajnje niske savesnosti i niske saradljivosti... Osobe niske savesnosti nekada

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)

imaju tendenciju da budu popustljive, snishodljive ili neodgovorne, antisocijalne individue. Osoba sa psihopatskim poremećajem ličnosti je, međutim, manipulativna, eksploativna, osvetoljubiva, kriminalna i nemilosrdna, a to su aspekti antagonizma».

Tokom sedamdesetih godina mnogi istraživači pokušali su da iznađu alternativne instrumente za dijagnostiku psihopatije u odnosu na ICD-10 i DSM-IV. Tako je Robert Hare u Kanadi, predložio skalu rangiranja, zasnovanu na forenzičkoj kliničkoj proceni psihopatije. Drugi su koristili skale derivirane iz instrumenata kao što je Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI). Ali je još uvek teško da se stvori masa istraživačkih nalaza koja bi dovela do toga da DSM kriterijumi (koji zanemaruju osobine ličnosti, na račun antisocijalnog ponašanja koje je lakše da se ispituje nego osobine ličnosti), budu definitivno potisnuti i zamenjeni.

Hare (1991) na temelju Cleckley-evog stanovišta, definiše psihopatiju kao afektivno, interpersonalno, bihejvioralni sindrom koji se sastoji od dva faktora. Prvi faktor je *agresivni narcizam*, a karakteriše ga egocentričnost, bezosećajnost i odsustvo kajanja. On korelira sa narcističkim i histrioničnim poremećajem ličnosti, niskom anksioznošću, niskom empatijom, izrazitim makijavelizmom i narcizmom. Drugi faktor je *antisocijalni životni stil*. Čine ga neodgovorno i impulsivno ponašanje, traganje za uzbuđenjem, nekonvencionalno i antisocijalno ponašanje. Ovaj faktor korelira sa kriminalnim ponašanjem, nepovoljnim socioemocionalnim miljeom tokom formativnog perioda i sa dijagnozama "poremećaj ponašanja" i "antisocijalni poremećaji ličnosti".

U prethodnih dvadeset-trideset godina, među istraživačima je bilo više pokušaja da se razotkriju biofizički korelati psihopatskog poremećaja ličnosti. Međutim, kako su oni rezultirali prilično dvosmislenim nalazima, biološki orjentisani teoretičari (npr. Siever), nastavljaju da istražuju potencijalne neurofiziološke supstrate psihopatskog poremećaja. Siever i Davis (1991) su formulisali sledeće teze s obzirom na antisocijalni sindrom:

«Kod psihopatskog poremećaja ličnosti ... impulsivne karakteristike poprimaju formu repetitivnog ponašanja koje je u konfliktu sa socijalnim ograničenjima, npr. krađe, laganje i tuče koje su kod normalnih osoba, potisnute ili inhibirane u službi socijalnih pravila. Klinički, ova su ponašanja često konceptualizovana u terminima nedostatka socijalnih zabrana ili internalizacije socijalnog ograničenja u toku

*Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)*

razvoja, što je defektan superego ili kapacitet da se iskusi krivica. Brojne studije sugeriraju da takve osobe mogu pokazivati sniženu kortikalnu budnost, pobuđenost i više nekontrolisanih neinhibiranih motornih odgovora na različite stimulse. Tako se za osobe sa psihopatskim poremećajem ličnosti, može očekivati da je verovatnije da postupaju, pre nego da razmišljaju, pre nego što preduzmu akcije, zbog čega kod njih internalizacija socijalno sankcionisane kontrole, može biti problematičnija”.

Sličan koncept dao je i Cloninger (1987) pokušavajući da dedukuje neurobiološke elemente psihopatske ličnosti. On je pisao:

«Psihopatski poremećaj ličnosti je ovde definisan kao varijanta ličnosti okarakterisana bazičnim odgovorima visokog traganja za novinom, niskog izbegavanja štete, opasnosti, povreda i niske zavisnosti od nagrade. Ova kombinacija je povezana sa impulsivno-agresivnim osobinama drugog reda, opozicionalnim ili oportunističkim ponašanjem.» Čini se da Cloninger-ov opis odgovara tradicionalnom konceptu „primarne psihopatije“ koji su dali Cleckley (1976) Hare (1993).

5. UMEMO ZAKLJUČKA

Iz dosadašnjeg izlaganja jasno je da se psihopatski poremećaj ličnosti, u većini konceptualizacija manje ili više eksplicitno povezuje sa antisocijalnim i kriminalnim ponašanjem.

Značajan doprinos savremenim istraživanjima i razvoju koncepta psihopatija, a posebno razumevanju ponašanja psihopatskih kriminalaca, dala su istraživanja obavljena na Institutu za kriminološka i sociološka u Beogradu, 90-tih godina prošlog i početkom ovog veka, kojima je rukovodio prof. dr Konstantin Momirović. Rezultati dobijeni tim istraživanjima objavljeni su u većem broju časopisa¹⁰ i u monografijama: «Psihopatija i kriminal» i «Konstrukcija i primena neuronskih mreža» čiji su autori Momirović i Popović. Ova istraživanja su potvrdila «da su psihopatski poremećaji jedan od dominantnih faktora koji utiče na kriminalno ponašanje, pogotovo habitualno kriminalno ponašanje i sklonost činjenju teških krivičnih dela» (Momirović, Popović, 2002) .. «Ona su omogućila da se ozbiljno uzme u obzir

¹⁰ «Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo», «Nauka», «Bezbednost», «Policija», «Psihologija», «Časopis za kliničku psihologiju i socijalnu patologiju», «Statistička revija» isl.

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)

tvrdnja.. da je kriminologija, velikim svojim delom, u stvari deo primenjene psihologije koja se bavi ponašanjem psihopata». Veliki broj brižljivo sprovedenih istraživanja Momirovića i saradnika (2002), uz korišćenje visoko pouzdanih psiholoških testova izvanrednih metrijskih karakteristika pokazao je «da je problem psihopatije znatno složeniji nego što se mislilo i da se ne može svesti samo na proučavanje kvantitativnih razlika između psihopata i nepsihopata, ni u normalnoj ni u kriminalnoj populaciji.»

Prema nalazima ovih istraživanja u populaciji kriminalaca, a posebno onih koji čine teška krivična dela (ubistva, razbojništva, silovanja i otmiče), preovladava subpopulacija psihopata, a poznavanje njihovih kognitivnih i konativnih karakteristika od bitnog je značaja za prognozu njihovog kriminalnog ponašanja i procenu mogućnosti korekcije njihovog antisocijalnog i kriminalnog ponašanja.

Studije Momirovića i saradnika govore da se «psihopate ne mogu proglasiti duševno obolelim osobama jer je, i pored nesumnjivih kognitivnih i konativnih anomalija, svako od njih svestan i sposoban da shvati značaj svojih postupaka... Psihopatski sklop ličnosti je karakterna anomalija, izazvana konvergentnim uticajem genetičkih i sredinskih faktora, a ne posledica nekog prepoznatljivog patološkog procesa koji izaziva oštećenje kognitivnih i konativnih funkcija. Međutim, činjenica da psihopate nisu duševni bolesnici ne znači da su duševno zdravi; između zdravlja i bolesti postoje mnoga intermedijalna stanja i sasvim sigurno se ne radi o normalnim ljudima, te je njihovo kriminalno ponašanje vrlo intenzivno i vrlo opasno i kada se preduzimaju zakonske mere da se takvo ponašanje spreči.» Značajan pomak Momirović i saradnici učinili su i u području klasifikacije psihopata, zalažući se za metodološki unapređen klasifikacioni sistem kakve su taksonomske analize i neuronske mreže.

Momirović oštro kritikuje uvođenje novih termina kao što je antisocijalni poremećaj ličnosti u zamenu za psihopatiju, komentarišući: «Savremeni dijagnostički sistemi, kao što su oni DSM tipa, zamenili su staru dijagnozu psihopatije koja je nekim humanistički orijentisanim lekarima i psiholozima ružno zvučala, dijagnostičkom kategorijom antisocijalnim poremećaji ličnosti. Time se, naravno, ništa u suštini nije promenilo, ali je uneta nepotrebna zbrka karakteristična za sve poduhvate koje preduzimaju intelektualci, dakle oni kod kojih, kako je Clark jednom rekao, obrazovanje nadmašuje njihovu inteligenciju.» (Momirović i dr. 2002).

U prilog opredeljenja za konstrukt psihopatije u odnosu na antisocijalni poremećaj ličnosti je i gledište koje zastupa Kron (2002). Ona smatra

da pojmu „*psihopatia* ..gotovo nije potrebna *apologia pro sua vita*“ jer su «opstanak tog termina u relevantnim radovima eksperata iz oblasti mentalnog zdravlja, njegov život, teorijska utemeljenost i empirijska upotrebljivost, njegova odbrana».

Autor ovog rada deli navedena mišljenja i u svojim radovima daje argumente u prilog tezi da je psihopatija, sa stanovišta psihologije kriminala, prikladniji naziv od antisocijalnog poremećaja ličnosti (Radulović, 2004). Psihopatski poremećaj, po svojoj prirodi predstavlja devijaciju od normale koja nema kvalitet duševnog oboljenja, već trajnog psihološkog stanja ličnosti i kao takav, spada u red psiholoških fenomena. Istina je da se u masi pokušaja da se iznađe *differentia specifica* psihopatskog poremećaja, još uvek ostalo, na nivou hipotetskog. Ali, ono što je nesumljivo je empirijski proverljiv nalaz da se kod psihopata sreću odlike koje postoje i kod normalnih osoba, ali su one drugačijeg stepena izraženosti (*intenziteta*) i imaju drugačiji složaj, što svakako daje naglašeno antisocijalni kvalitet u manifestnom ponašanju.

Imajući sve to u vidu kao i rezultate vlastitih istraživanja, autor ovog rada smatra da se psihopatija može odrediti kao relativno trajno stanje koga odlukuju: a) osoben sklop osobina ličnosti u kome dominira agresivnost, b) antidruštvena, egoistično-hedonistička vrednosna orijentacija u kojoj su upadljivi nedostatak morala i namera zla i c) bihevioralne manifestacije poremećaja u ponašanju među kojima se posebno ističe činjenje krivičnih dela (Radulović, 2004).

LITERATURA

- (1) ABRAHAM, K. (1927): Character-formation on the genital level of the libido. In: K. Abraham, *Selected papers on psychoanalysis*. London: Hogarth Press. U: (Original work published 1925).
- (2) AICHORN, A. (1925): *Wayward youth*. New York: Viking.
- (3) ALEXANDER, F. (1930): The neurotic character. *International journal of Psycho-Analysis* 11, 282-313.
- (4) ALEXANDER, F. (1935): *The root of crime*. New York: Knopf.

- (5) AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION (1968): *Diagnostic and statistic al manual of mental disorders* (2nd ed.), Washington. DC:APA American psychiatric association.
- (6) AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION (1980): *Diagnostic and statistic al manual of mental disorders* (3rd ed.), Washington. DC: American psychiatric association.
- (7) AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION (1987): *Diagnostic and statistic al manual of mental disorders* (3rd ed. rev.), Washington. DC: American psychiatric association.
- (8) AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION (1994): *Diagnostic and statistic al manual of mental disorders* (4th ed.), Washington. DC: American psychiatric association.
- (9) AVERY, N. (1977): Sadomasochism: A defense against object loss. *Psychoanalytic Review*, 64, 101-109.
- (10) BANDURA, A., WALTERS, R.H. (1959): *Adolescent aggression*. New York: Ronald Press.
- (11) BARTEMEIER, L.H. (1930): The neurotic character as a new psychoanalytic concept. *American Journal of Orthopsychiatry*, 1, 512-519.
- (12) BECK, FREEMAN i dr. (1990): *Cognitive therapy of personality disorders*. New York: Guilford Press.
- (13) BENJAMIN, L.S. (1974): Structural analyses of social behavior. *Psychological Review*, 81, 392-425.
- (14) BENJAMIN, L.S. (1993): *Interpersonal diagnosis and treatment of personality disorders*. New York: Guilford Press.
- (15) BURSTEN B. (1972): The manipulative personality. *Archive of Gender Psychiatry*, 6, 318-321.
- (16) CLECKEY, H. (1976): *The mask of sanity* (5th edition, 1st1941), St. Louis Mosby.
- (17) CLONONINGER, R. (1987): A systematic method for clinical description and classification of personality variants. *Archives of General Psychiatry*, 44, 579-588.
- (18) COSTA, P.T., WIDIGER, T.A. (Eds), (1994): *Personality disorders and five factor model of personality*. Washington, DC: American Psychological Association.

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)

- (19) EISSLER, K.R.(Ed.) (1949): *Searchlights on delinquency: Essays in honor of August Aichorn*, New York: International Universities Press.
- (20) ELLIS, H. (1933): Auto-erotism: A psychological study. *Alienist and Neurologist*, 19, 260-299.
- (21) EYSENCK, H.J., ZUCKERMAN, M. (1976): *Psychoticism*, file //A: / psychoticism, psychosis and psychopathy. htm. London Hodder / Stoughton. (file //A: / psychoticism, psychosis and psychopathy. htm)
- (22) EYSENCK, S.B.G. and EYSENCK, H.J. (1970): Crime and personality: an emirical study of the three factor theory, *British Journal of Criminology*, 11, 225-239.
- (23) FENICHEL, O. (1945): *Psychoanalitics Theory of Neurosis*, New York: Norton.
- (24) FREUD, S. (1925): Some character-types met with psycho-analytic work (E.C.Mayne transl), In: *Collected papers* Vol. 4, 318-344), London. Hogarth Press. (Original work published 1916).
- (25) FROMM, E. (1978): *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Zagreb, Naprijed.
- (26) GOUSTER, M. (1878): »Moral insanity *Review of scientific Medicine*, 38, 115-131.
- (27) HARE, R.D. (1991): *The Hare Psychopathy Checklist-Revised*, Toronto, Ontario: Multi-Health Systems.
- (28) HELWEG, H. (1948): Psychopathibergerebets uundvaerlighed. *Menneske og Miljo*, 3-4, 105-112.
- (29) HENDERSON, D.K. (1939): *Psychopatic states*, London: Chapman & Hall.
- (30) KARPMAN, B. (1941): On the Need of Separating Psychopathy into Two Distinct Clinical Types: Symptomatic and Idiopatic, *Journal of Criminal Psychopatology*, 3, 137.
- (31) KARPMAN, B. (1941): On the Need of Separating Psychopathy into Two Distinct Clinical Types: Symptomatic and Idiopatic, *Journal of Criminal Psychopatology*, 3, 137.
- (32) KERNBERG, O. (1989): The narcisstic Personality Disorder and Different Diagnosis of Antisocial Behavior, *Psychiatric Clinic of North America*, Vol. 12, No 3.
- (33) KERNBERG, O. (1989): The Narcisstic Personality Disorder and Different Diagnosis of Antisocial Behavior, *Psychiatric Clinic of North America*, Vol. 12, No 3.

- (34) KOCH, J.L. (1891): *Die psychopathische Minderwertigkeiten*. Ravensburg, Germany: Maier.
- (35) KRAEPELIN, E. (1903): *Psychiatrie: Ein Lehrbuch* (7th ed.), Leipzig: Barth. *kopija.
- (36) KRAFFT-EBING, R. (1937): *Psychopatia sexualis*. New York: Physicians and Surgeons Books (Original work published 1882)
- (37) KRETSCHMER, E. (1936, first ed. 1921): *Körperbau und Charakter* (11th ed.), Berlin: Springer-Verlag.
- (38) KRON, L. (2002): Psihopatija: Apologia pro sua vita, U: K. Momirović, D. Popović, *Psihopatija i kriminal*, Leposavić, Univerzitet u Prištini, Centar za multidisciplinarna istraživanja, Fakulteta za fizičku kulturu., 13-33.
- (39) LANGE, F. (1894): *De vigtigste sygdomsgrupper kort omrids*. Copenhagen: Gyldendal.
- (40) LEARY, T. (1957): *Interpersonal diagnosis of personality*. New York: Ronald Press.
- (41) LEVY, D. M. (1951): Psychopathic behavior in infants and children. *American Journal of Orthopsychiatry*, 21, 223-272.
- (42) LEWIS, A. (1974): Psychopathic personality: A most elusive category: *Psychological Medicine*, 4, 133-140.
- (43) LOMBOSO, C. (1872-1887): *L'uomo delinquente*. Turin. Italy: Bocca.
- (44) MAUDSLEY, H. (1874): *Responsibility in mental disease*. London: King.
- (45) MCCORD, W. and MCCORD, J. (1964): *The psychopaths: An essay of criminal mind*. Princeton, NJ: Van Nostrand.
- (46) MILLON, T., SIMONES, E., SMITH, M., & DAVIS, R. (1998): *Psychopathy: antisocial, criminal and violent behavior*. New York & London: Guilford Press.
- (47) MOMIROVIĆ, K. (2002): Taksonomska struktura nekih simptoma aberantnog ponašanja dece od 4 do 7 god., u U: K. Momirović, D. Popović, *Psihopatija i kriminal* Leposavić, Univerzitet u Prištini, Centar za multidisciplinarna istraživanja Fakulteta za fizičku kulturu.
- (48) MOMIROVIĆ, K., POPOVIĆ, D. (2002): *Psihopatija i kriminal*, Leposavić, Univerzitet u Prištini, Centar za multidisciplinarna istraživanja Fakulteta za fizičku kulturu.
- (49) MOREL, M. (1857): *Traite de degenerescences physiques, intellectuelles et morales de l'espece humaine*. Paris: Balliere.

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)

- (50) OTTO, C. (1825): *Phrenologien eller Galls og Spurzheims hjerne-og organlaere*. Copenhagen; Brummer.
- (51) PATRIDGE, E. (1930): Current Conception of Psychopathic Personality, *American Journal of Psychiatry*, 10, 54.
- (52) PINEL, P. (1862): *A treatise on insanity* (D. Davis, Trans.) New York: Hafner (Original work published 1801).
- (53) PONTOPPIDAN, K. (1895): *Psykiatriske forelaesninger og studier II*. Copenhagen: T. Lind.
- (54) PRICHARD, J.C. (1835): *A Treatise on insanity and other disorders affecting the mind*. London Sherwood, Gilbert & Piper.
- (55) QUAY, C. (1964): Personality Dimensions in Delinquent Males as Inferred from Factor Analysis of Behavior Ratings. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1, 33-37.
- (56) QUAY, H.C. & WERRY, J.S. (1979): *Psychopatological disorders* (2nd ed.), New York: Willey.
- (57) RADULOVIĆ, D. (2004): *Antisocijalni poremećaj ličnosti i prestupništvo*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Beograd.
- (58) REICH, W. (1925): *Der Triebhafte Character*, Leipzig: Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- (59) ROBINS, L. (1966): *Deviant Children Grown-Up*, Baltimore: Williams and Wilkins.
- (60) RUSH, B. (1812): *Medical inquiries and observations upon the diseases of mind*. Phyladelphia: Kimber & Richardson.
- (61) SCHNEIDER, K. (1923): *Die psychopathischen personlichkeiten*. Vienna: Deuficke.
- (62) SCHNEIDER, K. (1958): *Psychopathic Personalities*. London: Cassel.
- (63) SHAPIRO, D. (1981): *Anatomy and rigid character*. New York: Basic Books.
- (64) SIEVER, L.J., DAVIS, K.L. (1991): A psychobiological perspective on personality disorders, *American Journal of Psychiatry*, 148, 1647-1658
- (65) STONE, M.H. (1993): *Abnormalities of personality*. New York: Norton.
- (66) STURUP (1968): *Treating the «untreatable»*, Baltimore: John Hopkins University Press.

Zbornik IKSI, 1-2/2005 – D. Radulović
„Razvoj shvatanja o psihopatskom poremećaju ličnosti od značaja za
psihologiju kriminala“, (str. 305-345)

- (67) TUKE, D.H, (1892): *Dictionary of psychological medicine*. Philadelphia: Blakiston.
- (68) WITEL, F. (1937), The criminal psychopath in the psychoanalytic system. *Psychoanalytic Review*, 24, 276-283.
- (69) WORLD HEALTH ORGANIZATION (1992): *ICD-10 classification of mental and behavioral disorders: Clinical Descriptions and diagnostic guidelines*. Geneva: Author.

THE DEVELOPMENT OF CONCEPTIONS ABOUT PSYCHOPATHIC PERSONALITY DISORDER RELEVANT FOR PSYCHOLOGY OF CRIME

Psychopathic personality disorder nearly two centuries has capturing the attention of scientists and professionals of various orientations. During that period numerous attempts of conceptualisation and reconceptualisation were made, including unnumerous changing of names of disorder. But in all of them, more or less explicit, this disorder has been connected with antisocial and criminal behavior. Not accidentally, the longest, until today, has survived psychological concept psychopathy. The arguments in addition to justification the concept of psychopathy, among others, gave studies of Momirović at all. (2002) which offered reliable scientific evidence that psychopathy is psychological personality disorder, even that it is psychological entity, essentially relevant for criminality.

KEY WORD: psychopathy antisocial personality disorder / psychology / criminal